

**«Η ΣΥΣΧΕΤΙΣΗ ΤΗΣ ΒΙΑΣ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ
ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ
ΜΕ ΤΗΝ ΝΕΑΝΙΚΗ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ»**

(Διευθυντική Περίληψη)

**Ετοιμάστηκε για τη
Συμβουλευτική Επιτροπή
Πρόληψης & Καταπολέμησης της Βίας στην Οικογένεια**

**Από την Ερευνητική Ομάδα:
Στέλιος Γεωργιάδης
Σεμέλη Βύζακου
Ντόνα Παπαστυλιανού**

Ιούνιος 2009

A. ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ:

Κατ' εντολή της Συμβουλευτικής Επιτροπής για την Πρόληψη και Καταπολέμηση της Βίας στην Οικογένεια, η έρευνα σκοπό είχε τη Συσχέτιση της Βίας Ενάντια στα Παιδιά μέσα στην Οικογένεια με τη Νεανική Παραβατικότητα.

B. ΟΙ ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ της έρευνας ήταν:

(α) Η μελέτη της υφιστάμενης ξένης και κυπριακής βιβλιογραφίας αναφορικά με τη συσχέτιση της βίας ενάντια στα παιδιά μέσα στην οικογένεια με τη νεανική παραβατικότητα.

(β) Η διερεύνηση του βαθμού συσχέτισης μεταξύ της παιδικής κακοποίησης και της εκδήλωσης της παραβατικής συμπεριφοράς σε εφήβους και ενήλικα άτομα στην Κύπρο,

(γ) Η διερεύνηση της συσχέτισης συγκεκριμένων μορφών κακοποίησης με συγκεκριμένες μορφές νεανικής παραβατικότητας, και

(δ) η υποβολή προτάσεων /εισηγήσεων για αντιμετώπιση των διαφόρων μορφών κακοποίησης και νεανικής παραβατικότητας στα διάφορα επίπεδα εμφάνισής τους.

Γ. Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Λαμβάνοντας υπόψη την πολυπλοκότητα του θέματος υπό διερεύνηση, καθώς επίσης και το μεγάλο αριθμό παραγόντων που πιθανόν να διαδραματίζουν κάποιο ρόλο στην ανάπτυξη αυτού του τύπου συμπεριφορών, η συλλογή δεδομένων με ειδικά διαμορφωμένα ερωτηματολόγια, έγινε από τρεις διαφορετικές ομάδες νεαρών ατόμων:

1. Τυχαίο δείγμα γενικού πληθυσμού εφήβων (N= 1,119) ηλικίας 12-16 χρονών που φοιτούσαν στη Μέση Εκπαίδευση σε όλες τις επαρχίες (αστικές και ημιαστικές περιοχές).
2. Κλινικό δείγμα εφήβων ηλικίας 12-16 χρονών που παρακολουθούνταν στις Υπηρεσίες Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων (N=151) και τις Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας (N=109) την περίοδο 2006-2008. Η συλλογή έγινε με τη μέθοδο Έρευνας Αρχείου και το δείγμα κάλυπτε αστικές και ημιαστικές περιοχές όλων των επαρχιών.
3. Κλινικό δείγμα Κύπριων φυλακισμένων (N=109) που συλλέχθηκε με τη μέθοδο έρευνας αρχείου και αφορούσε νεαρά ενήλικα άτομα μέχρι και 30 ετών, που ήταν κατάδικοι και εξέτιαν ποινή φυλάκισης το 2008.

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν παρουσιάζονται σε πίνακες απλών κατανομών πολλαπλής εισόδου. Περαιτέρω, τα αποτελέσματα αναλύθηκαν με στατιστικές συσχετίσεις χρησιμοποιώντας το κριτήριο χ^2 (Chi-Square) και με αναλύσεις πολυπαραγοντικής λογαριθμικής παλινδρόμησης (step-wise procedure) με βασικό στόχο να διαπιστωθεί η προβλεπτική δυνατότητα των παραγόντων που σχετίζονται άμεσα με όλες τις μορφές βίας.

Δ. ΒΑΣΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Από την επεξεργασία των δεδομένων διαφάνηκε ότι σειρά παραγόντων οι οποίοι έχουν άμεση ή έμμεση σχέση με το οικογενειακό περιβάλλον συσχετίζονται σημαντικά τόσο με την ενδοοικογενειακή βία όσο και με την παρατηρούμενη νεανική παραβατικότητα. Τα αποτελέσματα όπως προέκυψαν στα διάφορα δείγματα παρουσιάζονται συνοπτικά πιο κάτω:

Δ1. ΔΕΙΓΜΑ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΜΑΘΗΤΩΝ

♦ Γενικά Χαρακτηριστικά του Δείγματος

Στο δείγμα των μαθητών (N=1,119) η μέση ηλικία ήταν τα 15 έτη. Οι μισοί μαθητές κατοικούσαν σε αστικές περιοχές και τουλάχιστον οι μισοί δήλωσαν καλή σχολική επίδοση (16 έως 20) ενώ το 27% είχαν χαμηλή επίδοση (8-13) και μαθησιακές δυσκολίες. Οι γονείς τους σε ποσοστό 7% χώρισαν, 6% έκαναν 2^ο γάμο και 2,2% είχαν αποβιώσει. Το 15% των γονέων ήταν αναλφάβητοι ή απόφοιτοι δημοτικού ενώ 33% ήταν απόφοιτοι Κολλεγίου/Πανεπιστημίου. Περίπου οι μισοί πατέρες των μαθητών καπνίζουν και σχεδόν 25% καταναλώνουν αλκοόλ αραιά μέχρι πολύ συχνά, ενώ λιγότερα είναι τα αντίστοιχα ποσοστά στις μητέρες και στα αδέρφια. Επίσης 20% σχεδόν των πατεράδων και μητέρων παίρνουν φάρμακα. Χαμηλή οικονομική κατάσταση της οικογένειας τους ανέφεραν 8,5% των μαθητών.

Συχνή επαφή και σχέσεις με μέλη της οικογένειας και συγγενείς ανέφερε το 80% του δείγματος. Παρόλα αυτά 35% των μαθητών βλέπουν περισσότερο από 3 ώρες την ημέρα τηλεόραση, 20% μελετούν περισσότερο από 2 ώρες την ημέρα και 11% κάνουν φροντιστήρια περισσότερο από 3 ώρες την ημέρα. Επίσης, γύρω στο 90% των μαθητών ανέφεραν ότι αισθάνονται την οικογένεια τους φροντιστική, υποστηρικτική ενθαρρυντική και προστατευτική.

♦ Στοιχεία κακοποίησης των μαθητών από την οικογένεια και τρίτους

Σύμφωνα με τους ίδιους, οι μαθητές φαίνεται να δέχονται ψηλά ποσοστά **ψυχολογικής βίας/κακοποίησης** τόσο εντός όσο και εκτός οικογένειας. Στην οικογένεια τους το 50% των μαθητών δέχονται άγριες φωνές, ενώ το 10-20% προσβολές, κατάρες, υποτίμηση και απειλές εκδίωξης από το σπίτι. Ένα μικρότερο ποσοστό, 4-6% δέχεται απειλές θανάτωσής του, διακρίσεις για τις ικανότητες του και προσβολή για το/τους γονέα/είς του. Εκτός οικογένειας, τα ποσοστά ψυχολογικής βίας και θυματοποίησης από τρίτους στο σχολείο (ενήλικες και μαθητές) είναι αρκετά σοβαρά (30-50%). Επίσης, φίλοι αλλά και άγνωστοι ασκούν ψυχολογική βία προς τους μαθητές σε ποσοστά 5-25%.

Η άσκηση διαφόρων μορφών **σωματικής βίας/κακοποίησης** των μαθητών από την οικογένεια τους αλλά και τρίτους, έστω και σπάνια, είναι μικρότερο από 15% και εστιάζεται σε γροθιές και τράβηγμα μαλλιών/αυτιών. Στην οικογένεια επιπλέον ποσοστό 6-9% δέχεται κλωτσιές, χτύπημα με βέργα, δυνατά τσιμπήματα και πέταγμα αντικειμένων. Το κλείδωμα/δέσιμο, πνίξιμο αλλά και η απειλή με μαχαίρι ανερχόταν στο 3%. Εκτός οικογένειας, κάποιες

μορφές σωματικής βίας από άλλους μαθητές σε ποσοστά γύρω στο 25% επιβεβαιώνει την αυξημένη συχνότητα του φαινομένου της κακοποιητικής συμπεριφοράς από συνομηλίκους.

Τα ποσοστά των μαθητών που έχουν υποστεί **σεξουαλική βία/κακοποίηση** μία ή περισσότερες φορές από μέλη της οικογένειας τους ανερχόταν στο 2-2.5% ενώ από τρίτους έφτανε στο 5%.

Παρατηρήθηκε ότι, όταν τουλάχιστον ένας από τους 2 γονείς έχει πεθάνει, η συχνότητα άσκησης λεκτικής, σωματικής αλλά και σεξουαλικής βίας από μέλη της οικογένειας προς τους μαθητές είναι στατιστικά σημαντικά υψηλότερη. Επίσης, η κατανάλωση αλκοόλ και η χρήση φαρμάκων τόσο από τον πατέρα όσο και από την μητέρα συσχετίζεται στατιστικώς σημαντικά με την άσκηση βίας από μέλη της οικογένειας προς τους μαθητές.

♦ **Στοιχεία Άσκησης βίας/Παραβατικότητας από τους μαθητές προς τρίτους**

Σύμφωνα με όσα οι ίδιοι οι μαθητές δήλωσαν σχετικά με την **άσκηση ψυχολογικής βίας** σε τρίτους, 80% των μαθητών χρησιμοποιούσαν άγριες φωνές, βρισιές /κοροϊδίες, 50% των μαθητών προσέβαλλαν κάποιον μπροστά σε τρίτους και 20-30% των μαθητών, έστω και σπάνια, εκφόβιζαν/τρομοκρατούσαν, απειλούσαν, υποτιμούσαν κάποιον ή προσέβαλλαν τους γονείς τους. Επίσης, 1:10 μαθητές απείλησε να σκοτώσει κάποιον.

Αναφορικά με την **άσκηση σωματικής βίας**, 50% των μαθητών αρχίζουν παρορμητικά και χωρίς αυτοέλεγχο εύκολα καυγάδες ενώ 40% των μαθητών έχει χτυπήσει κάποιον στο σώμα ή το πρόσωπο. Το 30% με 35% των μαθητών επιτίθονταν με κλωτσιές, βίαια σπρωξίματα, τσιμπούσαν δυνατά, τραβούσαν τα αυτιά ή τα μαλλιά άλλων. Επιπλέον σοβαρές επιθέσεις από τους μαθητές προς τρίτους, όπως πνίξιμο/δέσιμο, κλείδωμα, απειλή με μαχαίρι ανέρχονταν στο 10%.

Χαμηλή επίσης είναι και η **άσκηση βίας προς τα ζώα**. Το μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών (80%) ανέφερε ότι δεν έχει χτυπήσει ή κλωτσήσει άγρια ένα ζώο, το 15,3% το έχει κάνει σπάνια ενώ μόνο το 6,2% δήλωσε ότι έχει χτυπήσει ζώο συχνά ή πολύ συχνά.

Η **άσκηση διαφόρων μορφών σεξουαλικής βίας** από τους μαθητές προς τρίτους ήταν χαμηλή σε ποσοστά στο δείγμα σε σχέση με τις άλλες μορφές, ωστόσο θεωρείται σημαντική αφού σχεδόν το 10% των μαθητών δήλωσαν ότι ασκούσαν σεξουαλική βία.

Με βάση τα πιο πάνω, διαφαίνεται ότι η συχνότητα άσκησης βίας φαίνεται να ελαττώνεται όσο η σοβαρότητα της συμπεριφοράς αυξάνεται σε όλες τις μορφές βίας. Συγκριτικά φαίνεται η λεκτική βία να είναι συχνότερη ενώ η σωματική και σεξουαλική λιγότερο συχνές. Τα αποτελέσματα φαίνεται να συνάδουν με τη διεθνή βιβλιογραφία στον τομέα και επιβεβαιώνουν ότι όσο

πιο εύκολα επιβεβαιώνεται ή αποδεικνύεται η βία (π.χ., σωματική, σεξουαλική) τόσο πιο σπάνια χρησιμοποιείται.

♦ Άλλες Παραβατικές Συμπεριφορές (Διαταραχές συμπεριφοράς)

Στην έρευνα διερευνήθηκαν επίσης άλλες συμπεριφορές που εμπίπτουν στα πλαίσια της νεανικής παραβατικότητας. Οι πιο «ανεπαίσθητες» **μη ποινικά διώξιμες πράξεις** των μαθητών που παραβαίνουν τους κανόνες του σχολείου και των γονιών ήταν αρκετά αυξημένες στο δείγμα. Περισσότεροι του 50% των μαθητών δήλωσαν πως, έστω και σπάνια, καθυστερούν το πρωί στο σχολείο, αντιγράφουν στις εξετάσεις, κάνουν αδικαιολόγητες απουσίες και λένε ψέματα για να αποφύγουν κάποια υποχρέωση. Επίσης 31% των μαθητών δήλωσαν ότι έχουν καπνίσει ή καπνίζουν και το 40% ότι καταναλώνει μπύρα/ βότκα ice έστω και μερικές φορές το μήνα.

Άλλες παραβατικές και **ποινικά διώξιμες** συμπεριφορές μαθητών που αναφέρθηκαν από τους ίδιους : 57% των μαθητών δεν φορούν κράνος πάνω στη μοτοσικλέτα 30% οδηγούν όχημα χωρίς άδεια οδηγού, καίνε /σχίζουν βιβλία, 25% δεν φορούν ζώνη ασφαλείας στο αυτοκίνητο, 20% πλαστογραφούν, γράφουν προσβλητικά συνθήματα σε τοίχους εναντίον άλλων, κλέβουν, βιαιοπραγούν κατά της παρουσίας άλλων, 10% προβαίνουν σε εμπρησμούς και βανδαλισμούς και 5% κάνουν χρήση ναρκωτικών ουσιών. Παράλληλα, το 12% των μαθητών (N=136) ανέφεραν ότι έχουν συλληφθεί από την αστυνομία από 1-4 φορές.

♦ Συσχέτιση της νεανικής παραβατικότητας και της ενδοοικογενειακής κακοποίησης του εφήβου.

Για τη διερεύνηση των παραγόντων οι οποίοι συμβάλλουν στην ανάπτυξη παραβατικής συμπεριφοράς και την πιθανή συσχέτισή τους με τη βία που υφίστανται τα παιδιά/έφηβοι μέσα στην οικογένεια έγιναν αναλύσεις πολυπαραγοντικής λογαριθμικής παλινδρόμησης (step-wise procedure), με στόχο να δείξουμε την προβλεπτική δυνατότητα των παραγόντων που σχετίζονται άμεσα με όλες τις μορφές βίας/ παραβατικότητας που ασκούν οι έφηβοι.

Παράγοντες που συσχετίζονται με την άσκηση λεκτικής βίας από τους μαθητές.

Διαφάνηκε ότι, οι ανεξάρτητοι παράγοντες που όταν συνυπάρχουν μαζί μπορούν να προβλέψουν την άσκηση λεκτικής βίας από τους έφηβους ήταν: η λεκτική βία/κακοποίηση του παιδιού/εφήβου από μέλη της οικογένειάς του, η δυσαρμονία μεταξύ των μελών της οικογένειας, ο θάνατος του ενός τουλάχιστον γονιού, η απουσία περηφάνιας στην οικογένεια του ενός για τον άλλο, η συχνή επιβολή τιμωρίας από τους γονείς, το φύλο (αγόρι) του μαθητή, η κατανάλωση αλκοόλ από τον ίδιο το μαθητή, η παρακολούθηση τηλεόρασης περισσότερο από 3 ώρες την ημέρα και οι καπνιστικές συνήθειες του μαθητή.

Παράγοντες που συσχετίζονται με την άσκηση σωματικής βίας από τους μαθητές

Από τους παράγοντες που μελετήθηκαν αυτοί που μπορούν να θεωρηθούν στατιστικώς σημαντικά προβλεπτικοί της άσκησης σωματικής βίας από τους εφήβους είναι: η άσκηση λεκτικής βίας από μέλη της οικογένειας, ο θάνατος του ενός τουλάχιστον γονιού, η δυσαρμονία μέσα στην οικογένεια, το σχολείο φοίτησης του μαθητή, η κατανάλωση αλκοόλ από τον ίδιο το μαθητή και τη μητέρα του, ο αυξημένος χρόνος (>3ώρες/μέρα) παρακολούθησης τηλεόρασης, οι καπνιστικές συνήθειες του μαθητή και η χρήση κωδεΐνης/αμφεταμίνης από τους ίδιους τους μαθητές.

Παράγοντες που συσχετίζονται με την άσκηση βίας απέναντι σε ζώα από τους μαθητές

Οι σχετικοί παράγοντες πρόβλεψης για την άσκηση βίας προς τα ζώα είναι: η σεξουαλική κακοποίηση του εφήβου από μέλη της οικογένειάς του, η δυσαρμονία μεταξύ των μελών της οικογένειας, το φύλο του μαθητή(αγόρι), οι καπνιστικές συνήθειες της μητέρας και ο χρόνος μελέτης των μαθητών.

Παράγοντες που συσχετίζονται με την άσκηση σεξουαλικής βίας από τους μαθητές

Η άσκηση σεξουαλικής βίας από τους μαθητές φαίνεται να συσχετίζεται και μπορεί να προβλεφθεί από τη συνύπαρξη των παραγόντων: σεξουαλική κακοποίηση του μαθητή από τα μέλη της οικογένειάς του, το φύλο του μαθητή (αγόρι), τις καπνιστικές συνήθειες του μαθητή, την κατανάλωση αλκοόλ από τους ίδιους τους μαθητές και τη συχνή επιβολή τιμωρίας από τους γονείς.

Παράγοντες που συσχετίζονται με άλλες διαταραχές συμπεριφοράς των μαθητών

Οι παράγοντες που συσχετίζονται στατιστικώς σημαντικά και που όταν συνυπάρχουν μαζί μπορούν να προβλέψουν άλλες διαταραχές συμπεριφοράς (παραβατικότητα) των μαθητών είναι: Η άσκηση λεκτικής βίας από το μαθητή, το φύλο του, η κατανάλωση αλκοόλ του μαθητή, ο χρόνος που αφιερώνουν οι μαθητές για μελέτη, ο χρόνος που αφιερώνουν για να πραγματοποιήσουν ποικίλες δραστηριότητες με την οικογένεια και για να παρακολουθήσουν τηλεόραση, οι καπνιστικές συνήθειες τόσο του μαθητή όσο και της μητέρας.

Παράγοντες που σχετίζονται ειδικά με τη χρήση ναρκωτικών ουσιών

- Η σεξουαλική και σωματική κακοποίηση του μαθητή από μέλη της οικογένειας, η κατανάλωση αλκοόλ από το μαθητή και οι καπνιστικές συνήθειες της μητέρας φαίνονται να συσχετίζονται σημαντικά με τη χρήση κωδεΐνης ή αμφεταμινών από τους μαθητές.

- Παράλληλα, η σεξουαλική και σωματική κακοποίηση του μαθητή από μέλη της οικογένειας, η κατανάλωση αλκοόλ από το μαθητή και ο χρόνος που ο μαθητής ξοδεύει για να πραγματοποιήσει ποικίλες δραστηριότητες με την οικογένεια του φαίνονται να συσχετίζονται σημαντικά ειδικά με τη χρήση κοκαΐνης/ LSD/ ecstasy/ ηρωίνης από τους μαθητές.

Συμπερασματικά, στο δείγμα γενικού πληθυσμού εφήβων διαπιστώθηκε η συσχέτιση της βίας ενάντια στα παιδιά μέσα στην οικογένεια με τη νεανική παραβατικότητα και ταυτόχρονα παρατηρήθηκαν σειρά άλλων παραγόντων που σχετίζονται και επιδρούν στην εκδήλωση ή όχι, παραβατικών συμπεριφορών από τους έφηβους.

Δ2. ΚΛΙΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ ΥΨΥΠΕ

Οι έφηβοι και οι οικογένειες τους που απευθύνονται στις Υπηρεσίες Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων (ΥΨΥΠΕ) έχουν ήδη εκδηλώσει κάποια δυσλειτουργία ή /και ψυχοσυναισθηματικές δυσκολίες η/και ψυχοπαθολογία συνεπώς αναμένεται ότι σ' αυτό θα συγκεντρώνονται πιο συχνά προβληματικές συμπεριφορές και αρνητικά βιώματα/βία στην οικογένεια.

♦ **Στα χαρακτηριστικά του δείγματος** (N=109) διαπιστώνεται ότι οι υπό μελέτη έφηβοι έχουν προβλήματα στην εκπαίδευση σε πιο ψηλά ποσοστά από το γενικό πληθυσμό. Τα 65% των εφήβων παρουσίαζαν ελλιπή φοίτηση, το 46% είχαν μαθησιακές δυσκολίες και έτυχαν ειδικής εκπαίδευσης και 3% διέκοψε τη φοίτηση του σχολείου. Επίσης, οι οικογένειές τους πιο συχνά έχουν χαμηλό ή μέτριο κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο και στο 20% των εφήβων παρουσιάζεται ρήξη της σχέσης των γονιών (διάσταση/διαζύγιο) ενώ σε ποσοστό 10% των εφήβων πελατών στις ΥΨΥΠΕ οι γονείς τους ξαναπαντρεύτηκαν. Οι αμόρφωτοι γονείς/ απόφοιτοι δημοτικού ήταν στο 16%, ενώ 21% είχαν ανώτατη μόρφωση. Στον πατέρα, το κάπνισμα έφτανε στο 65%, η κατανάλωση αλκοόλ περιστασιακά ως συστηματικά στο 50% και η κατάχρηση φαρμάκων στο 8%.

♦ Στοιχεία ενδοοικογενειακής βίας/κακοποίησης των εφήβων

Σε αυτό το δείγμα διαπιστώθηκε ότι το 50% των εφήβων «πελατών» μεγάλωσαν σε βίαιο περιβάλλον και μόνο το 38% αυτών των οικογενειών το είχαν καταγγείλει στην Αστυνομία. Περιοριστικά μέτρα για το δράστη λήφθηκαν για το 67% των περιπτώσεων, 46% των δραστών καταδικάστηκαν και οι μισοί απ' αυτούς φυλακίστηκαν.

Στα είδη της βίας/κακοποίησης που οι έφηβοι υπέστησαν, διαφάνηκε για τη **σωματική βία/ κακοποίηση** ότι περίπου το 20% των εφήβων δεχόταν σωματικές επιθέσεις (γροθιές, κλωτσιές, τσιμπήματα) από τους γονείς τους και πιο σοβαρή κακοποίηση με αντικείμενα (ζώνη /βέργα κ.α) έφτανε μέχρι και το 11% από τον πατέρα και μέχρι 6% από τη μητέρα. Ο τραυματισμός από αιχμηρά αντικείμενα/ κάπνισμα με τσιγάρο ήταν μέχρι 3%. Πολύ πιο συχνά, 31-35% των εφήβων δέχονταν πιο «ανεπαίσθητες» επιθέσεις από τους γονείς (π.χ. τράβηγμα μαλλιών /αυτιών) με την «πρόφαση» ίσως της σωματικής τιμωρίας, όπως έχει διαπιστωθεί και στην ανασκόπηση της βιβλιογραφίας.

Η **ψυχολογική βία/ κακοποίηση** και από τους δύο γονείς προς τους έφηβους παρουσιάστηκε ιδιαίτερα υψηλή με άγριες φωνές (68%), απειλές /φοβέρες (48%), εκβιασμούς, συστηματική απόρριψη και υποτίμηση (40%) βρισιές-κατάρεις(30%), κλείδωμα εντός/εκτός οικίας 8-12% και διακρίσεις 6-

9%. Τα αδέλφια ασκούσαν τις ίδιες συμπεριφορές ψυχολογικής βίας στο 12-18% των εφήβων και οι παππούδες/γιαγιάδες σε ελάχιστα ποσοστά. Αναφορικά με την **παραμέληση** και στέρξη τροφής, ιατρικής φροντίδας και εξόδων από τους γονείς έστω και σπάνια, τα ανάλογα ποσοστά κυμαίνονται από 6% μέχρι και 17%.

Η **σεξουαλική βία/κακοποίηση** ήταν συγκριτικά λιγότερο συχνή όμως συνολικά 10% των παιδιών του δείγματος κακοποιήθηκαν σεξουαλικά από μέλη της οικογένειας τους (γονείς, πατριό, αδέλφια, παππούδες) και 5% των παιδιών από άλλους.

♦ **Παράγοντες σχετικοί με τη βία στην οικογένεια/ κακοποίηση του εφήβου**

Βία ασκείται σε όλα τα κοινωνικοοικονομικά επίπεδα των οικογενειών του δείγματος σε ποσοστό μεγαλύτερο του 30%. Όμως το χαμηλό οικονομικό επίπεδο της οικογένειας των εφήβων στο δείγμα ΥΨΥΠΕ συσχετίζεται στατιστικά σημαντικά με την ύπαρξη βίαιων συμπεριφορών μέσα στην οικογένεια με ποσοστό 54%.

Στην άσκηση ψυχολογικής βίας από τους γονείς προς τους εφήβους, διαπιστώνουμε ότι το ποσοστό των πατεράδων που ακούν ψυχολογική βία είναι στατιστικά σημαντικά υψηλότερο μεταξύ αυτών που έχουν χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο σε σχέση με αυτούς που έχουν υψηλό. Παρόμοια τάση ισχύει και για τη σωματική βία χωρίς να είναι στατιστικά σημαντική η διαφορά στα ποσοστά.

Η αποδιοργάνωση και η δυσλειτουργικότητα της οικογένειας εκθέτει τα παιδιά/έφηβους σε μεγαλύτερα ποσοστά βίας εναντίον τους (διαζύγιο, διάσταση, θάνατος γονιού και νέος γάμος γονιών). Συγκεκριμένα, το ποσοστό των εφήβων που μεγάλωσε σε περιβάλλον με ενδο-οικογενειακή βία ήταν στατιστικά σημαντικά χαμηλότερο στις οικογένειες όπου οι 2 γονείς ζούσαν μαζί σε σχέση με τις άλλες περιπτώσεις.

Στις αναλύσεις που έγιναν, φάνηκε να είναι στατιστικά σημαντικά αυξημένος ο κίνδυνος που διατρέχει ο έφηβος για σωματική βία με τραυματισμό από αντικείμενα από τον πατέρα αλλά κυρίως από τη μητέρα όταν κάποιος από τους δύο τουλάχιστον έχει ξαναπαντρευτεί σε σχέση με τους γονείς που ζουν μαζί. Επίσης, το ποσοστό των πατεράδων που έβριζαν/καταριόταν και που απέρριπταν συστηματικά ή υποτιμούσαν τα παιδιά τους είναι στατιστικά σημαντικά υψηλότερο στις περιπτώσεις που οι γονείς είναι διαζευγμένοι ή ξαναπαντρεύτηκαν, σε σχέση με την περίπτωση που οι 2 γονείς ζουν μαζί.

Επιπλέον, η ελλιπής φοίτηση και οι μαθησιακές δυσκολίες των εφήβων, παρουσιάζονται πιο συχνά όχι όμως στατιστικά σημαντικά, στις οικογένειες με ενδοοικογενειακή βία. Και στις δύο περιπτώσεις είναι στατιστικά σημαντική η συσχέτιση με τη χρήση αλκοόλ, ψυχοφαρμάκων και καπνίσματος από τους γονείς, στοιχεία που συνδέονται πιθανόν με παραμέληση των αναγκών του εφήβου. Επίσης, οι μαθησιακές δυσκολίες των εφήβων και η λήψη ειδικής

εκπαίδευσης συσχετίζονται οριακά στατιστικά σημαντικά με επιθετικές συμπεριφορές τόσο ψυχολογικής(λεκτικής) βίας προς άλλα παιδιά (44%), όσο και σωματικής βίας από τους έφηβους προς τους γονείς τους (24%). Τα ποσοστά αυτά είναι στο διπλάσιο των αντίστοιχων συμπεριφορών των παιδιών που δεν έλαβαν ειδική εκπαίδευση /στήριξη.

♦ Στοιχεία βίαιης συμπεριφοράς/παραβατικότητας των εφήβων

Η έκφραση της επιθετικότητας από τους εφήβους ήταν ιδιαίτερα ψηλή, αφού 60% φαίνεται να ασκούσαν ψυχολογική βία στους γονείς, 18% σωματική βία και 20% βιαιοπραγία στην παρουσία των γονιών τους. Η επιθετικότητα επεκτεινόταν και σε άλλα παιδιά όπου 36% ασκούσαν ψυχολογική βία, 15% σωματική βία και 2% σεξουαλική βία εναντίον άλλων παιδιών. Επίσης 14% βιαιοπραγούσαν κατά της παρουσίας άλλων παιδιών. Σε συγγενείς, η ψυχολογική βία που ασκούσαν οι έφηβοι, έφτανε το 14% ενώ η σωματική βία και η βιαιοπραγία στην παρουσία τους δεν ξεπερνούσε το 5%. Βία εναντίον ζώων ασκούσε το 9,3% των εφήβων. Σε αυτό το δείγμα, 5,3% (N=8) των εφήβων είχαν συλληφθεί από την αστυνομία από 1-4 φορές.

Η επιθετικότητα προς τον εαυτό είναι επίσης σημαντική σε αυτό το κλινικό δείγμα, αφού 20,5% είχε κάνει απόπειρα αυτοκτονίας, 18% είχε ριψοκίνδυνες προς τον εαυτό συμπεριφορές και 9% παρουσίασε αυτοτραυματισμούς. Επίσης, κατά τους τελευταίους 12 μήνες πριν τη συλλογή δεδομένων, το 4% έκανε αραιή χρήση ναρκωτικών ουσιών, το 30% των εφήβων έκανε χρήση νόμιμων ουσιών, το 25% κάπνιζε, το 20% κατανάλωνε αλκοόλ περιστασιακά και 8% έκανε κατάχρηση φαρμάκων.

Διαγνωστικά, στο κλινικό δείγμα το 1/3 των εφήβων έπασχε από διαταραχές σχετικές με την εκδήλωση παραβατικότητας δηλαδή μαθησιακές διαταραχές (32,5%), κατάθλιψη (20,5%), Εναντιωματική Προκλητική Διαταραχή (15%), Διαταραχή Διαγωγής (11%), ΔΕΠΥ (9%), Διαταραχή Διασπατικής Συμπεριφοράς και Αγχώδη Διαταραχή (8%).

♦ Συσχέτιση ενδοοικογενειακής βίας/κακοποίησης του εφήβου και νεανική παραβατικότητα.

Διαπιστώθηκε και σε αυτό το δείγμα ότι η ενδοοικογενειακή βία και η κακοποίηση των παιδιών/εφήβων σχετίζεται στατιστικά σημαντικά με τη νεανική παραβατικότητα και την εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών.

Συγκεκριμένα σχετικά με την επιθετικότητα προς άλλους, 76% των κακοποιημένων εφήβων ασκούσαν ψυχολογική βία στους γονείς τους και 32% βιαιοπραγούσαν εναντίον τους, ποσοστό τετραπλάσιο από αυτό των μη κακοποιημένων παιδιών. Επίσης φαίνεται στατιστικά σημαντικά ότι τα κακοποιημένα παιδιά/έφηβοι γίνονται πιο βίαια σε άλλα παιδιά, τόσο ψυχολογικά (51%) όσο και σωματικά (27%) . Το ποσοστό είναι διπλάσιο και πενταπλάσιο του αντίστοιχου ποσοστού σε μη-κακοποιημένα παιδιά/έφηβους.

Επίσης, η κακοποίηση και η ενδοοικογενειακή βία σχετίζεται σημαντικά με την επιθετικότητα προς εαυτό και αυξάνει στο τριπλάσιο έως τετραπλάσιο τη χρήση ουσιών, αλκοόλ και καπνίσματος αλλά και τις υπόλοιπες ριψοκίνδυνες συμπεριφορές όπως οδήγηση χωρίς δίπλωμα, υπό την επήρεια αλκοόλ, υψηλή ταχύτητα κλπ. Παράλληλα, οι απόπειρες αυτοκτονίας είναι δύο φορές πιο συχνές στους εφήβους θύματα βίας της οικογένεια τους παρά στους άλλους.

Στα κακοποιημένα παιδιά είναι πιο συχνή η εκδήλωση ψυχικών διαταραχών συνδεδεμένων με τη νεανική παραβατικότητα, όπως η Διαταραχή Διαγωγής και η Εναντιωματική Προκλητική Διαταραχή που συσχετίστηκαν στατιστικώς σημαντικά με την άσκηση λεκτικής και φυσικής βίας προς γονείς και άλλα παιδιά, την αυτοκαταστροφική συμπεριφορά και την κατανάλωση αλκοόλ.

Δ3. ΚΛΙΝΙΚΟ ΔΕΙΓΜΑ ΥΚΕ

Οι έφηβοι και οι οικογένειες τους που απευθύνονται στις Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευμερίας (ΥΚΕ) ή τίθενται υποχρεωτικά κάτω από την επίβλεψη τους, έχουν ήδη εκδηλώσει κάποια προβλήματα στη λειτουργικότητα και ευημερία της οικογένειας. Πρόκειται δηλαδή για κλινικό δείγμα του πληθυσμού που συλλέχθηκε με βάση την ύπαρξη του ενός ή και των δύο παραγόντων υπό διερεύνηση και που αναμένεται ότι σ' αυτό θα συγκεντρώνονται πιο συχνά προβληματικές συμπεριφορές και αρνητικά βιώματα/βία στην οικογένεια.

Το δείγμα αυτού του πληθυσμού εφήβων (N=109) είχαν μέση ηλικία 15,6 ετών. Μεγάλο ποσοστό των εφήβων είχε προβλήματα στην εκπαίδευση. Περίπου το 27% των εφήβων είχαν διακόψει το σχολείο και στο 67% των συμμετεχόντων που φοιτούσαν υπήρχαν ενδείξεις ελλιπούς φοίτησης. Επίσης το 39% των εφήβων αυτών παρουσίαζε μαθησιακές δυσκολίες και έτυχε ειδικής εκπαίδευσης /στήριξης στο σχολείο.

Όπως αναμενόταν, το 75% των οικογενειών των συμμετεχόντων ήταν χαμηλού έως μέτριου κοινωνικό-οικονομικού επίπεδου (<2,500 ευρώ), ωστόσο τα 2/3 κατοικούσαν σε ιδιόκτητο σπίτι. Σε αυτό το δείγμα, διπλάσιοι έφηβοι (41%) σε σχέση με τους εφήβους των ΥΨΥΠΕ, είχαν γονείς χωρισμένους ή σε διάσταση, ενώ στα ίδια ποσοστά (10%) είχαν γονείς που ξαναπαντρεύτηκαν. Σημαντικό χαρακτηριστικό αυτού του δείγματος ήταν ότι 8% των εφήβων βίωσαν σοβαρή απώλεια – θάνατο γονιού. Επίσης, σε μέσο όρο 34% οι γονείς ήταν αμόρφωτοι ή απόφοιτοι δημοτικού και μόνο 5% είχαν ανώτατη μόρφωση. Οι πατεράδες των εφήβων σε ποσοστό 45% κάπνιζαν, 53% έπιναν, 17% έκαναν χρήση φαρμάκων.

♦ Στοιχεία ενδοοικογενειακής βίας/κακοποίησης των εφήβων

Στο δείγμα ΥΚΕ παρατηρήθηκε ότι ένα πολύ μεγάλο ποσοστό (80%) των εφήβων μεγάλωσε μέσα σε περιβάλλον ενδο-οικογενειακής βίας. Μεταξύ αυτών των οικογενειών, καταγγελία στην αστυνομία υπήρξε για το 65% και στο 45% λήφθηκαν περιοριστικά μέτρα για το δράστη. Η προσαγωγή του δράστη στο δικαστήριο και η καταδίκη του ανήλθε στο 28% των

καταγγελλθεισών περιπτώσεων και η ποινή που του επιβλήθηκε ήταν στους 15% φυλάκιση, 11% φυλάκιση με αναστολή και 2%, χρηματική ποινή.

Αναφορικά με τις μορφές κακοποίησης των εφήβων του δείγματος και τη συχνότητα άσκησης από τα μέλη της οικογένειάς τους, διαφάνηκε ότι **σωματική βία/κακοποίηση** ασκούν πιο συχνά οι πατεράδες στους εφήβους, με διπλάσιο ποσοστό (περίπου το 50%) σε σχέση με τις μητέρες (25%) για τις γροθιές/κλωτσιές/τσιμπήματα, όπως επίσης και για τον τραυματισμό με αιχμηρά αντικείμενα με 20% και 10% αντίστοιχα. Το τράβηγμα μαλλιών και αυτιών φαίνεται να είναι κακοποιητική συμπεριφορά και των δύο γονιών, σε ποσοστό 35-40%. Λιγότερο συχνά (1-2%) τόσο οι πατεράδες όσο και οι μητέρες έκαψαν τα παιδιά τους με τσιγάρο ή νερό, μια μορφή κακοποίησης που παραπέμπει στο είδος της διαταραχής της προσωπικότητας αυτών των γονιών. Δεν καταγράφηκαν στοιχεία για άλλες ακραίες μορφές κακοποίησης όπως το δέσιμο, πνίξιμο ή με χρήση χημικών ουσιών ούτε από τη μητέρα ούτε από τον πατέρα.

Η ψυχολογική βία/κακοποίηση των εφήβων από τους γονείς τους ήταν ιδιαίτερα αυξημένη αφού κυμαίνονταν από 75% για τις άγριες φωνές, σε 50% για βρισιές, κατάρες, απειλές φοβέρες, εκβιασμούς, συστηματική απόρριψη και σε 15-20% για το κλείδωμα εντός /εκτός οικίας και από τους δύο γονείς. Από τα αδέρφια η άσκηση ψυχολογικής βίας έφτανε μέχρι τα 25%. Επίσης 1:10 εφήβους δεχόταν δυσμενή διάκριση από την οικογένειά του για το φύλο/ικανότητά του. Όσον αφορά τους παππούδες/γιαγιάδες, δασκάλους και φίλους, τα ποσοστά ήταν μικρότερα από 5% για όλες τις μορφές ψυχολογικής βίας προς τους εφήβους. Η παραμέληση από τους γονείς με στέρηση τροφής, ιατρικής φροντίδας παρουσιάστηκε μεταξύ 10-15 % ενώ η στέρηση εξόδων στα παιδιά τους έφτανε μέχρι 30%.

Για τη **σεξουαλική βία/κακοποίηση** των εφήβων από τους γονείς, βρέθηκε ότι το ποσοστό ήταν μικρότερο από 4% για ορισμένες μορφές σεξουαλικής βίας και μηδενικό για κάποιες άλλες.

♦ **Παράγοντες σχετικοί με τη βία στην οικογένεια/ κακοποίηση του εφήβου**

Στο δείγμα των εφήβων από τις ΥΚΕ, όπως και στο δείγμα των εφήβων από τις ΥΨΥΠΕ, υπήρχε συσχέτιση του κακοποιητικού περιβάλλοντος και της διαβίωσης σε σπίτι με ενοίκιο αλλά και της κατανάλωσης αλκοόλ, της λήψης ψυχοφαρμάκων και τις καπνιστικές συνήθειες της μητέρας. Επίσης, και σε αυτό το δείγμα επιβεβαιώθηκε ότι:

Βία ασκείται και σε αυτό το δείγμα σε όλα τα κοινωνικοοικονομικά επίπεδα σε ποσοστό μεγαλύτερο του 70%. Στις χαμηλού οικονομικού επιπέδου οικογένειες με διαβίωση σε σπίτι με ενοίκιο και με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο γονιών (ειδικότερα της μητέρας σε αυτό το δείγμα), τα ποσοστά ενδοοικογενειακής βίας είναι πιο αυξημένα, χωρίς να είναι όμως στατιστικά σημαντικά. Φάνηκε επίσης ότι, οι πατεράδες με ανώτατη μόρφωση τείνουν να αποφεύγουν τη σωματική βία ως προς τις κλωτσιές/γροθιές/κτυπήματα προς

τους εφήβους, όχι όμως λιγότερο από τους άλλους για το τράβηγμα μαλλιών ή αυτιών και τον τραυματισμό με αντικείμενα.

Η αποδιοργάνωση και η δυσλειτουργικότητα της οικογένειας και σε αυτό το δείγμα, εκθέτει τα παιδιά/έφηβους σε μεγαλύτερα ποσοστά βίας εναντίον τους. Παρουσιάστηκε στατιστικά σημαντικά ψηλότερο ποσοστό ενδοοικογενειακής βίας στις οικογένειες όπου οι γονείς ήταν χωρισμένοι (90%) σε σχέση με τους γονείς που ζούσαν μαζί (67%). Επίσης, διαφάνηκε αυξημένο ποσοστό ψυχολογικής βίας με βρισιές /κατάρες/υποτίμηση από τις μητέρες που ήταν σε διάσταση ή χώρισαν η/και είχαν ξαναπαντρευτεί, σε ποσοστά 30-60%.

Δεν υπήρξε στατιστικά σημαντική διαφορά στη σωματική /ψυχολογική /σεξουαλική βία προς τους εφήβους ανάλογα με το φύλο τους, αλλά παρατηρήθηκε μικρότερη πιθανότητα υποτίμησης από τη μητέρα στην περίπτωση των αγοριών.

Σε αυτό το δείγμα οι μαθησιακές δυσκολίες και η παροχή ειδικής εκπαίδευσης/στήριξης προς τους εφήβους είχαν άμεση συσχέτιση με την κακοποίηση του εφήβου στην οικογένεια αλλά και τη λήψη ψυχοφαρμάκων από τη μητέρα.

♦ Στοιχεία βίαιης συμπεριφοράς /παραβατικότητας των εφήβων

Η εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς και η εκδραμάτιση της επιθετικότητας από τους εφήβους και σ'αυτό το δείγμα ήταν ιδιαίτερα ψηλή, αφού μεγάλος αριθμός εφήβων του δείγματος (70%) ασκούσε ψυχολογική /λεκτική βία στους γονείς του και σχεδόν 45% σε άλλα παιδιά, ενώ 16% των εφήβων σε άλλους συγγενείς, και 23% σε γνωστούς ή αγνώστους.

Επιπλέον, 35% των εφήβων φαίνεται να βιαιοπραγούσαν απέναντι στους γονείς τους και 27% κατά της παρουσίας των γονιών τους ενώ 32% βιαιοπραγούσε σε άλλα παιδιά και λιγότεροι (10%), σε συγγενείς / γνωστούς /αγνώστους όσο και κατά της παρουσίας τους.

Σύμφωνα με τα στοιχεία, η κακοποιητική συμπεριφορά προς συνομηλίκους (άλλα παιδιά), πέραν από λεκτική, σωματική και κατά της παρουσίας άλλων παιδιών, υπήρξε και σεξουαλική σε ποσοστό 3,9% με άσεμνες επιθέσεις και απόπειρες βιασμού άλλων παιδιών.

Η λεκτική και σωματική βία ως έκφραση επιθετικότητας δεν διαφοροποιείτο σημαντικά ανάλογα με το φύλο του εφήβου, συσχετιζόταν όμως με την ελλιπή φροντίδα του εφήβου στο σχολείο.

Στο δείγμα των εφήβων των ΥΚΕ το ποσοστό σύλληψης των εφήβων από την Αστυνομία ανερχόταν σε 49,5% (N=54) και η συχνότητα σύλληψής τους ήταν από 1-10 φορές. Σχεδόν οι μισοί από αυτούς τους εφήβους (N=28) καταδικάστηκαν και έλαβαν ποινή κηδεμονευτικού διατάγματος στην πλειοψηφία τους, ενώ 2 από αυτούς φυλακίστηκαν.

Η επιθετικότητα των εφήβων προς τον εαυτό τους στο ίδιο δείγμα ήταν αξιοσημείωτη αφού περίπου 20% έκαναν απόπειρα αυτοκτονίας μία ή περισσότερες φορές, αυτοτραυματίζονταν με ή κατάπιναν αντικείμενα ή ακρωτηριάστηκαν, ενώ περίπου 50% είχαν επιδείξει άλλες επικίνδυνες συμπεριφορές (π.χ. οδήγηση με υψηλές ταχύτητες, χωρίς τη λήψη μέτρων προφύλαξης, χωρίς άδεια οδήγησης ή υπό την επήρεια αλκοόλ).

Επιπλέον, πέντε ως επτά στους δέκα έφηβους έκαναν χρήση νόμιμων ουσιών, κάπνιζαν και έπιναν αλκοόλ, ενώ 10% έκανε κατάχρηση φαρμάκων και κατά τους τελευταίους 12 μήνες. Για τη χρήση διάφορων ναρκωτικών τα ποσοστά ανέρχονταν από 2%-9% με τη μαριχουάνα να κατέχει την πρώτη θέση στη συχνότητα. Σε επιπλέον αναλύσεις που έγιναν φάνηκε ότι η χρήση νόμιμων ουσιών συσχετιζόταν στατιστικώς σημαντικά με το χαμηλό ή μέτριο οικονομικό επίπεδο της οικογένειας.

Επίσης, σχετικά με τις αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές των εφήβων, παρόλο που η οικογενειακή κατάσταση δεν έπαιζε σημαντικό ρόλο, φάνηκε ότι συγκεκριμένα η επικίνδυνη συμπεριφορά (οδήγηση χωρίς δίπλωμα και σε ψηλές ταχύτητες κλπ) ήταν αυξημένη όταν ο ένας γονιός ή και οι δύο είχαν ξαναπαντρευτεί. Εκδηλωνόταν δε πιο συχνά από τα αγόρια, ενώ αντίθετα οι απόπειρες αυτοκτονίας ήταν προνόμιο των κοριτσιών όπως δείχνει η στατιστικώς σημαντική συσχέτιση.

Η ελλιπής φοίτηση φαίνεται να είναι προβλεπτικός παράγοντας στη νεανική παραβατικότητα αφού σχετιζόταν σ' αυτό το δείγμα στατιστικά σημαντικά με τη χρήση ουσιών, τη λεκτική και σωματική βία που ασκούσαν οι έφηβοι και με τους αυτοτραυματισμούς. Επίσης, η ελλιπής φοίτηση είχε αυξημένα ποσοστά συσχέτισης με την επικίνδυνη συμπεριφορά και τις απόπειρες αυτοκτονίας.

Διαγνωστικά, και σε αυτό το δείγμα οι επιθετικές/παραβατικές συμπεριφορές των εφήβων συσχετίζονται με μαθησιακές δυσκολίες (40%) και συγκεκριμένες κλινικές διαταραχές: διαταραχή διαγωγής (28%), διαταραχές προσωπικότητας (15%), εναντιωματική προκλητική διαταραχή (12%), ΔΕΠΥ (9%), ελαφρά μείωση νοητικών ικανοτήτων (9%), καταθλιπτική διαταραχή (7%), και διαταραχές ύπνου (6%).

♦ **Συσχέτιση ενδοοικογενειακής βίας /κακοποίησης του εφήβου και νεανική παραβατικότητα.**

Η ενδοοικογενειακή βία/ κακοποίηση του εφήβου και η νεανική παραβατικότητα και σε αυτό το δείγμα είχε στατιστικά σημαντική συσχέτιση, αφού οι έφηβοι που μεγάλωσαν σε βίαιο περιβάλλον ασκούσαν βιαιοπραγία στους γονείς στο διπλάσιο, στους συνομηλίκους στο πενταπλάσιο και στους συγγενείς στο δεκαπλάσιο ποσοστό από αυτό των εφήβων χωρίς βία στην οικογένειά τους. Επίσης, οι κακοποιημένοι έφηβοι ασκούσαν λεκτική βία προς τους γονείς και στα άλλα παιδιά σε διπλάσιο ποσοστό και προς τους συγγενείς σε οκταπλάσιο ποσοστό, σε σύγκριση με τους εφήβους που δεν υπέστησαν βία στην οικογένειά τους.

Η βία στην οικογένεια δεν είναι από μόνη της ο αιτιολογικός παράγοντας της χρήσης νόμιμων ή παράνομων ουσιών από τους εφήβους αφού δεν βρέθηκε στατιστικώς σημαντική συσχέτιση. Το ίδιο ισχύει και για τις άλλες επιθετικές προς τον εαυτό συμπεριφορές, παρόλο που οι αυτοτραυματισμοί στους κακοποιημένους εφήβους ανέρχονταν στο 10%, σε σύγκριση με μηδενικό ποσοστό στους μη κακοποιημένους εφήβους.

Δ4. ΔΕΙΓΜΑ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΤΑΔΙΚΩΝ (ΦΥΛΑΚΕΣ)

Το δείγμα καταδίκων συλλέχθηκε με τη μέθοδο έρευνας αρχείου και με τη συνεργασία των λειτουργών Ψυχικής Υγείας-Τμήματος Φυλακών χωρίς να επηρεαστούν με οποιοδήποτε τρόπο οι κρατούμενοι από την έμμεση συλλογή δεδομένων.

♦ Γενικά Χαρακτηριστικά του Δείγματος

Το δείγμα αποτελείται από 109 Κύπριους κατάδικους, εκ των οποίων μόνο οι 8 ήταν γυναίκες (7,3%) και με μέσο όρο ηλικίας τα 27 έτη. Οι μισοί κατάδικοι ήταν ελεύθεροι ενώ το 1/5 ήταν ήδη διαζευγμένοι ή είχαν ξαναπαντρευτεί. Το 65% των καταδίκων είχαν διακόψει πρόωρα τη φοίτησή τους στο σχολείο και δεν υπηρέτησαν στο στρατό. Επίσης, το 65% ήταν βαρυποινίτες και είχαν καταδικαστεί για σοβαρά εγκλήματα όπως χρήση και εμπόριο ναρκωτικών (33%), ανθρωποκτονία, ληστεία, βιασμό (10%), κ.ά. Σοβαρό επίσης εύρημα ήταν ότι το 30% περίπου των καταδίκων, είχαν προηγούμενες καταδίκες και φυλάκιση.

Αναφορικά με την οικογενειακή κατάσταση των γονέων τους, διαπιστώθηκε αυξημένο ποσοστό διαζυγίου/διάστασης γονιών (30%) και θανάτου του πατέρα (11%) αλλά και χαμηλού επιπέδου μόρφωσης και στους δύο γονείς όπου το 60-70% ήταν αναλφάβητοι ή απόφοιτοι δημοτικού. Ελάχιστοι γονείς (2%) ήταν απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

♦ Ενδοοικογενειακή Βία και Κακοποίηση του κατάδικου ως παιδί

Το 63% των καταδίκων μεγάλωσε σε περιβάλλον ενδο-οικογενειακής βίας και κακοποιούνταν σωματικά κυρίως από τον πατέρα σε ποσοστό 40% με κλωτσιές, γροθιές, τσιμπήματα, τράβηγμα αυτιών και επίθεσεις/τραυματισμό με αντικείμενα. Άλλες μορφές σωματικής βίας ήταν σπάνιες π.χ. πνίξιμο, δέσιμο, κάψιμο με τσιγάρο (3-5%). Οι μητέρες ασκούσαν κάποιες μορφές σωματικής βίας αλλά δεν ξεπερνούσε το 15%. Τα αδέρφια και παππούδες ασκούσαν ελάχιστη σωματική βία στους κατάδικους.

Τα ποσοστά ψυχολογικής βίας που ασκούσαν και οι δύο γονείς στους κατάδικους ως παιδιά ανέρχονταν στο 25-40% και συγκεκριμένα φαίνεται να τους φώναζαν, έβριζαν, απειλούσαν, εκβίαζαν, απέρριπταν συστηματικά ή τους υποτιμούσαν. Άλλες μορφές ψυχολογικής βίας (π.χ. στέρηση τροφής, εξόδων, ιατρική φροντίδας) ήταν σπάνιες.

Η σεξουαλική βία /κακοποίηση των καταδίκων στα πλαίσια της οικογένειας ήταν μόνο 1% και από άλλους εκτός οικογένειας 3,6%. Ενδέχεται όμως οι κατάδικοι να μην ομολογούσαν εύκολα στα πλαίσια της φυλακής αυτή τη μορφή βίας.

♦ Παράγοντες σχετικοί με την κακοποίηση των καταδίκων

Καμία στατιστικώς σημαντική συσχέτιση δεν διαπιστώθηκε στην άσκηση ψυχολογικής και σωματικής βίας από τους δύο γονείς και το εκπαιδευτικό τους επίπεδο ή την οικογενειακή τους κατάσταση. Παρόλ' αυτά φάνηκε ότι οι αναλφάβητες μητέρες ασκούσαν πιο συχνά σωματική βία στους καταδίκους, και οι μη διαζευγμένοι πατέρες ασκούσαν πιο συχνά ψυχολογική βία στους κατάδικους στην παιδική ηλικία.

Στατιστικά σημαντική ήταν η ψυχολογική βία από τις μητέρες των καταδίκων που κατοικούσαν σε αγροτική περιοχή και η σωματική βία από τους πατέρες των καταδίκων που κατοικούσαν σε αστική περιοχή.

♦ Άσκηση βίας από κατάδικο προς μέλη της οικογένειας του και άλλους

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, το 20% περίπου των καταδίκων ασκούσαν λεκτική βία στους γονείς τους, στη σύντροφό τους, σε γνωστούς ή αγνώστους. Επίσης, εξίσου μικρά ήταν και τα ποσοστά των καταδίκων που βιαιοπραγούσαν απέναντι στους γονείς τους, το σύντροφό τους, συγγενείς τους (< 10% των καταδίκων), γνωστούς τους (<20%) ή αγνώστους (περίπου 20%). Η βιαιοπραγία των καταδίκων σε ζώα ήταν στο 4%. Σημειώνεται ότι είναι αρκετά πιθανό, οι κατάδικοι λόγω και της προσωπικότητάς τους, να απέφευγαν να αναφέρουν τη μη αποδεδειγμένη βία που ασκούσαν.

Όσον αφορά στη σεξουαλική βία που ασκούσαν οι κατάδικοι, αυτή ήταν σοβαρή (14%) και αφορούσε βιασμό συντρόφου, ασέλγεια σε παιδιά, γνωστούς και αγνώστους, βιασμό και απόπειρα βιασμού σε γνωστούς και αγνώστους, εξαναγκασμό σε εκπόρνευση αγνώστου. Οι πράξεις αυτές στην πλειοψηφία τους ήταν συχνές στον κάθε κατάδικο και σπάνια μεμονωμένες.

Οι κατάδικοι σύμφωνα με τα αποτελέσματα γίνονται συχνά βίαιοι στον εαυτό τους και τον εκθέτουν σε κινδύνους. Περίπου 30% των καταδίκων είχε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές (οδήγηση με ψηλές ταχύτητες και υπό επήρεια αλκοόλ), 20% έκανε απόπειρα αυτοκτονίας και 10% είχε αυτοτραυματιστεί. (Οι αυτοτραυματισμοί ήταν στατιστικά υψηλότεροι όταν οι κατάδικοι είχαν αναλφάβητους γονείς). Επίσης, εκτός από το ότι στην πλειοψηφία τους είναι καπνιστές, 40% είναι χρήστες μαριχουάνας/χασίς, 20% κοκαΐνης και περίπου 10% ηρωίνης. Τα ποσοστά αλκοολισμού των καταδίκων ήταν στο 4% («απαραίτητη κατανάλωση αλκοόλ»), ενώ 32% των καταδίκων καταγράφηκε ότι πίνουν συστηματικά.

Η χρήση ουσιών στους καταδίκους συνδέθηκε στατιστικά σημαντικά με σειρά παραγόντων. Συγκεκριμένα:

-Η χρήση ηρωίνης συσχετίστηκε με την ενδοοικογενειακή βία/κακοποίηση του κατάδικου, το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα, τη διαβίωση σε αστική περιοχή και το διαζύγιο του ίδιου.

-Η χρήση μαριχουάνας/ χασίς συσχετίστηκε με το χαμηλό ή μέτριο μορφωτικό επίπεδο του κατάδικου.

-Η αυξημένη χρήση νόμιμων ουσιών και αλκοόλ συσχετίστηκε με το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο του πατέρα και το διαζύγιο των γονιών του.

♦ **Εξελικτική διάσταση της ψυχοπαθολογίας των καταδίκων**

Οι κατάδικοι σύμφωνα πάντα με τα δεδομένα αρχείου είχαν ως παιδιά/έφηβοι αρκετές ψυχοσυναισθηματικές δυσκολίες και προβλήματα ελέγχου της συμπεριφοράς τους/παραβατικότητα. Συγκεκριμένα, η διαταραχή διαγωγής, η διαταραχή προσωπικότητας και η εναντιωματική προκλητική διαταραχή κυριαρχούσαν στο 85% των καταδίκων όταν ήταν παιδιά/έφηβοι. Επιπρόσθετα, παρουσίαζαν σε λιγότερα ποσοστά διαταραχές άγχους, διαταραχές απέκκρισης, ειδικές φοβίες, κατάθλιψη, νοητική υστέρηση και σχιζοφρένεια.

Στην ενηλικίωσή τους, οι κατάδικοι στην πλειοψηφία τους είχαν διαταραχή προσωπικότητας η οποία συνδέεται στενά με τη διάπραξη αδικημάτων/εγκλημάτων. Είναι αξιοσημείωτο όμως ότι ποσοστό 13,8% των ατόμων που φυλακίστηκαν έπασχαν από σχιζοφρένεια και παράλληλα ποσοστό 6,4% είχε ελαφρά μείωση στις νοητικές του ικανότητες.

Από τα αποτελέσματα διαφαίνεται ότι οι πλείστοι κατάδικοι ως έφηβοι είχαν διαταραχές σχετικές με σοβαρά προβλήματα συμπεριφοράς, δυσκολίες ελέγχου της παρορμητικότητάς τους καθώς επίσης και δυσκολίες πρόβλεψης των συνεπειών των πράξεών τους στα πλαίσια νεανικής παραβατικότητας πρώτου εξελιχθούν σε ενήλικες εγκληματίες. Επίσης, οι πλείστοι κατάδικοι ως έφηβοι δέχτηκαν βία/κακοποίηση στην οικογένειά τους προτού εξελιχθούν σε ενήλικες εγκληματίες. Μπορεί έτσι να διαπιστώθει ότι και στο δείγμα των καταδίκων η συσχέτιση της βίας εναντίον τους από την οικογένειά τους με τη νεανική παραβατικότητα καθώς και την εξέλιξή της σε ενήλικη εγκληματική συμπεριφορά.

♦ **Συσχέτιση Ενδοοικογενειακής Βίας/κακοποίησης των καταδίκων ως παιδιά και άσκηση βίας από τους ίδιους**

Τα βιώματα ενδοοικογενειακής βίας/κακοποίησης των καταδίκων συσχετίστηκαν στατιστικά σημαντικά με :

- την άσκηση λεκτικής βίας του ίδιου προς τους γονείς και συγγενείς του
- τη χρήση ηρωίνης
- και τις επικίνδυνες/ριψοκίνδυνες συμπεριφορές του

♦ Άλλοι παράγοντες σχετικοί με την άσκηση βίας από τον κατάδικο

Άλλοι στατιστικά σημαντικοί παράγοντες που σχετίστηκαν με την άσκηση βίας από τους κατάδικους ήταν οι ακόλουθοι:

- Η ψυχοπαθολογία: η διαταραχή προσωπικότητας στους κατάδικους συνδέθηκε άμεσα με την άσκηση λεκτικής βίας προς όλους και με τη σωματική βία/βιαιοπραγία προς τους γονείς και άγνωστους. Επίσης η εναντιωτική προκλητική διαταραχή και η διαταραχή προσωπικότητας συσχετίστηκαν με τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά των καταδίκων.

- Η προσωπική οικογενειακή κατάσταση: το διαζύγιο στους κατάδικους συσχετίστηκε με την άσκηση λεκτικής βίας και βιαιοπραγίας προς την/τον σύντροφό τους.

- Η ηλικία: οι νεότεροι σε ηλικία κατάδικοι ασκούσαν στατιστικώς σημαντικά συχνότερα λεκτική βία στους γονείς παρά τους άλλους, ενώ οι μεγαλύτεροι ασκούσαν σημαντικά συχνότερα λεκτική και σωματική βία σε συγγενείς παρά τους άλλους.

E. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ:

Η συσχέτιση της βίας ενάντια στα παιδιά μέσα στην οικογένεια και της νεανικής παραβατικότητας διαπιστώθηκε σε όλα τα δείγματα που εξετάστηκαν. Επίσης φάνηκε ότι το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας και της κακοποίησης των παιδιών συνδέεται με σειρά εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων. Το ίδιο διαπιστώθηκε και για το φαινόμενο της νεανικής παραβατικότητας αφού συνδέεται σημαντικά με την ενδοοικογενειακή βία/κακοποίηση των παιδιών/εφήβων αλλά και σειρά άλλων παραγόντων. Έτσι μπορούμε να πούμε ότι η εκδήλωση παραβατικών συμπεριφορών στους νέους είναι ένα πολύπλοκο φαινόμενο, στο οποίο σαφώς η στρατηγική πρόληψης του θα πρέπει να είναι πολυδιάστατη αλλά με κεντρικό άξονα τις παρεμβάσεις για βελτίωση της λειτουργικότητας της οικογένειας και της αποφυγής της κακοποίησης των παιδιών τους. Τα κακοποιημένα παιδιά εκδραματίζουν τη βία που δέχτηκαν με επιθέσεις σε άλλα άτομα, σε αντικείμενα, στους κοινωνικούς κανόνες αλλά και στον εαυτό τους με όλους τους τρόπους, δηλαδή με παραβατικές συμπεριφορές. Πρόκειται για μια προσπάθεια ανάκτησης ελέγχου των γύρω του και του εαυτού του, ως αντίποδας της χειραγώγησης που δέχτηκε ως κακοποιημένο παιδί.

ΣΤ . ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ /ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ & ΝΕΑΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

1. Πρόληψη και παρέμβαση σε ατομικό επίπεδο

Οι ραγδαίες κοινωνικές αλλαγές τροφοδοτούν το φαινόμενο της βίας. Σε όλο και περισσότερες κοινωνίες συναντάμε την παιδική κακοποίηση και τη βία. Από την άλλη, όλο και μεγαλύτερος αριθμός παιδιών και εφήβων φαίνεται να εμπλέκονται σε αντικοινωνικές και παραβατικές δράσεις, να συμμετέχουν σε συμμορίες και να υιοθετούν επιθετικές και αυτοκαταστροφικές συμπεριφορές. Η πρόληψη της βίας μέσα και έξω από το σπίτι, καθώς και η προστασία του εαυτού, απαιτούν «εκπαίδευση» σε νέες θετικές κοινωνικές δεξιότητες. Πώς να διδάξει όμως κανείς τους νέους ότι η βία δεν είναι η ενδεδειγμένη επιλογή

και λύση όταν όλα τα μηνύματα που προσλαμβάνουν από το περιβάλλον τους υποδεικνύουν το αντίθετο;

Είναι γνωστό ότι ο καλύτερος τρόπος να μάθουν τα παιδιά εποικοδομητικούς τρόπους επίλυσης των συγκρούσεων – τόσο σε εσωτερικό / συναισθηματικό όσο και σε εξωτερικό / διαπροσωπικό επίπεδο – είναι να υπάρχει μια συνέπεια ανάμεσα στη θεωρία και στην πράξη, ανάμεσα στη στάση, στις πεποιθήσεις και τη συμπεριφορά των ενηλίκων. Ίσως η βασικότερη προϋπόθεση για την πρόληψη της επιθετικής συμπεριφοράς από την πλευρά των παιδιών και των εφήβων είναι οι ενήλικες που έχουν αναλάβει τη φροντίδα τους (π.χ. γονείς, δάσκαλοι) να είναι συνεπείς ως προς αυτά που πρεσβεύουν και προσπαθούν να μεταδώσουν στους νέους και στη στάση που οι ίδιοι υιοθετούν στη ζωή τους και στη σχέση τους με τους άλλους. Οι θεωρίες και οι αποστειρωμένες εκπαιδεύσεις έχουν πολύ χαμηλή αποτελεσματικότητα σε σχέση με το ζωντανό παράδειγμα που μπορούν να δώσουν στα παιδιά οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί με τη συμπεριφορά τους αποτελώντας οι ίδιοι πρότυπα μίμησης.

Λαμβάνοντας υπόψη τα πιο πάνω, **σε ατομικό επίπεδο** προτείνουμε προληπτικά προγράμματα παρέμβασης μέσω της εκπαίδευσης (π.χ Προγράμματα Αγωγής Υγείας) που θα εστιάζονται σε:

- Ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων και αποτελεσματικής επικοινωνίας
- Αποτελεσματικούς τρόπους επίλυσης συγκρουσιακών καταστάσεων και προβλημάτων σε διάφορες κοινωνικές καταστάσεις
- Αναγνώριση, έκφραση και διαχείριση έντονων συναισθημάτων
- Αποδοχή του εαυτού και ανάπτυξη ενσυναίσθησης
- Ανάπτυξη σεβασμού στη διαφορετικότητα
- Χρησιμοποίηση της κοινωνικής δυναμικής της σχολικής τάξης και της «μεγάλης πλειοψηφίας» των «νομοταγών» μαθητών για τον έλεγχο της αντικοινωνικής συμπεριφοράς (βλ. Garrity et al. 1997; Tomlinson et al. 1997).
- Επανασυγκρότηση των συναισθημάτων σε εφήβους που έχουν υποστεί τραυματικές εμπειρίες και έχουν εκδηλώσει παραβατική συμπεριφορά και χτίσιμο νέων σχημάτων συναισθηματικής συναλλαγής (Lubit, Rovine, Defrancisci & Eth, 2003; Steiner et al. 2003).

Η ανάπτυξη θετικών κοινωνικών στάσεων και συμπεριφορών ενισχύεται από την αίσθηση του «ανήκειν» των παιδιών σε ομάδες. Προτείνουμε:

- Τη συμμετοχή σε κοινές δραστηριότητες των μελών της οικογένειας (εκδρομές, διασκέδαση, πολιτιστικά δρώμενα κ.λπ.).
- Τη διοχέτευση της ενεργητικότητας του παιδιού σε δημιουργικές δραστηριότητες, καλλιτεχνικά ενδιαφέροντα, αθλήματα, παιχνίδια κ.ά.
- Την επίδειξη επιθυμητών συμπεριφορών από τους γονείς προς τα παιδιά ως πρότυπο
- Την ενίσχυση της αίσθησης του «ανήκειν» στην ευρύτερη κοινότητα μέσα από συμπεριφορές των γονιών που είναι ενδεικτικές των θετικών κοινωνικών στάσεων που οι ίδιοι πρώτα υιοθετούν.

Στη σημερινή εποχή τα παιδιά και οι έφηβοι κατακλύζονται από πληροφορίες από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, στα οποία προβάλλονται σε μεγάλο βαθμό εικόνες βίας (σε όλες τις μορφές) και πολλές φορές καλλιεργούνται οι συνθήκες για την εκδήλωση επιθετικότητας και βίας από την πλευρά των παιδιών, όπως για παράδειγμα με τη δημιουργία στερεοτύπων και προκαταλήψεων, την «αναισθητοποίηση» απέναντι στη βία κ.ά. Με βάση τα παραπάνω είναι σημαντικό:

- Να αναπτυχθεί η κριτική ικανότητα των παιδιών σε σχέση με όσα προβάλλονται από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας.
- Να ενθαρρύνεται και να επιδιώκεται ο σχολιασμός και η συζήτηση μεταξύ γονέων και παιδιών για τη βία που παρακολουθούν στα μέσα μαζικής ενημέρωσης.
- Έλεγχος των παιδιών σχετικά με τη χρήση του διαδικτύου εφαρμόζοντας «φίλτρα» στις προσβάσεις του σε ιστότοπους με περιεχόμενο που θα μπορούσαν να το εκθέσουν σε κινδύνους (πορνό, επαφή με αγνώστους) ή και συμπτώματα υπερβολικής χρήσης/κατάχρησης (μειωμένη κοινωνική επικοινωνία, προβλήματα στις διαπροσωπικές σχέσεις).

2. Πρόληψη και παρέμβαση σε ομαδικό επίπεδο.

Πρόληψη και παρέμβαση στην οικογένεια

Υπάρχουν οικογένειες στις οποίες είναι φανερό ότι έχει διαταραχθεί η σχέση ανάμεσα στο παιδί και στο γονιό, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της παραμέλησης και της σωματικής ή και σεξουαλικής κακοποίησης. Άλλες φορές ο εντοπισμός προβλημάτων στο πλαίσιο της οικογένειας είναι πιο δύσκολος, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της λεκτικής ή ψυχολογικής κακοποίησης. Σημαντικός δείκτης των όποιων προβλημάτων είναι το ίδιο το παιδί και ο βαθμός στον οποίο αυτό αισθάνεται ότι παίρνει απόρριψη ή /και νιώθει αποξενωμένο από τους γονείς του.

Για το λόγο αυτό οι γονείς θα πρέπει να είναι σε θέση να διαχειρίζονται τόσο τα δικά τους συναισθήματα, όσο και του παιδιού τους. Βασική προϋπόθεση είναι η συναισθηματική υγεία που πηγάζει από την αίσθηση εσωτερικής ασφάλειας και ψυχολογικής πληρότητας. Ο ρόλος του γονιού εμπεριέχει και το να βρει ο γονιός τη δύναμη και την υπομονή να αντιδρά απέναντι στο παιδί του με τρόπο που να αποδυναμώνεται η σύγκρουση και που να αποτελεί πρότυπο για το παιδί.

Προς αυτή την κατεύθυνση προτείνουμε:

- την ουσιαστική ενίσχυση και την επαρκή στελέχωση των Σχολών Γονέων, στο πλαίσιο των οποίων μπορούν να διεξάγονται προγράμματα εκπαίδευσης με έμφαση στον έπαινο, την ενθάρρυνση, την τρυφερότητα και τις σχετικές με τα πιο πάνω συμπεριφορές. Αυτές οι προσεγγίσεις από την πλευρά των γονιών μπορούν επίσης να βοηθήσουν τους εφήβους να ανταποκρίνονται αποτελεσματικά στις ανάγκες των άλλων (Henry et al. 1996), να διακρίνουν ανάμεσα στις δικές τους συνθήκες και αυτές των άλλων ενισχύοντας την ανάπτυξη ενσυναίσθησης.

Οι στόχοι στα προγράμματα εκπαίδευσης γονέων (Πετρόπουλος & Παπαστυλιανού, 2001) είναι αναγκαίο να περιλαμβάνουν:

- την ενίσχυση και τη διαμόρφωση της θετικής, κοινωνικής συμπεριφοράς
- τη μάθηση και χρήση διαδικασιών μη σωματικής πειθαρχίας
- τις τεχνικές αυτοδιαχείρισης του θυμού
- την εκμάθηση εναλλακτικών ευέλικτων συμπεριφορών
- την έγκαιρη αναγνώριση προβληματικής συμπεριφοράς
- την ανάπτυξη θετικών προτύπων (π.χ. για τη μη χρήση ουσιών)
- τα θέματα ανατροφής
- τα θέματα κοινωνικότητας (σεβασμού της ατομικότητας, των δυνατοτήτων, της θέσης και των ιδιομορφιών του κάθε ατόμου)
- την αποδοχή των όποιων ικανοτήτων των παιδιών στη μαθησιακή διαδικασία
- την ενθάρρυνση και την υποστήριξη των παιδιών στην επίτευξη μαθησιακών ή άλλων στόχων
- τη στήριξη των παιδιών σε προσωπικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν.

Σε περιπτώσεις κακοποίησης ή και παραμέλησης των παιδιών στο πλαίσιο της οικογένειας μπορούν μεταξύ άλλων να συμβάλουν σε επίπεδο πρόληψης:

- Η συνεργασία διάφορων κοινωνικών φορέων, όπως νοσοκομείων και κλινικών, δημόσιων και ιδιωτικών σχολείων, αστυνομίας, εκκλησίας κ.ά.
- Η πρόληψη άλλων μορφών βίας μέσα στην οικογένεια (π.χ. κακοποίηση συζύγου, κακοποίηση ηλικιωμένων κ.ά) με στόχο την πρόληψη της κακοποίησης των παιδιών, δεδομένου ότι έχει διαπιστωθεί ερευνητικά ότι όλες οι μορφές οικογενειακής βίας είναι αλληλένδετες και ότι υπάρχει ένας κύκλος βίας που διαιωνίζεται από τη μια γενιά στην άλλη.
- Η ενίσχυση και η επέκταση σε όλες τις πόλεις των προγραμμάτων υποδοχής κακοποιημένων οικογενειών (καταφύγια). Στο παρόν στάδιο μόνο ο Σύνδεσμος για την Πρόληψη και Αντιμετώπιση της Βίας στην Οικογένεια λειτουργεί τέτοιο πρόγραμμα και μόνο στη Λευκωσία.
- Ο εντοπισμός των χαρακτηριστικών υψηλού κινδύνου.
- Η εφαρμογή δευτερογενούς πρόληψης μέσω του εντοπισμού των νέων γονέων που αντιμετωπίζουν δυσκολία στην άσκηση του γονεϊκού τους ρόλου και εμφανίζουν προδιάθεση για κακοποίηση και παραμέληση των παιδιών τους (Αγάθωνος, 1998). Η έγκαιρη υποστήριξη των νέων γονέων συμβάλλει σημαντικά στην πρόληψη της συνέχισης του φαινομένου στην επόμενη γενιά.

Προτείνουμε περαιτέρω, τη θεσμοθέτηση και την υλοποίηση του προγράμματος και την επαρκή στελέχωση των σχετικών Υπηρεσιών Υγείας:

- Εμπλουτισμός των προγραμμάτων παιδικής φροντίδας.
- Δημιουργία Θεραπευτικών Κέντρων για κακοποιημένα παιδιά και νέους ενήλικες και Κέντρων Οικογενειακής Θεραπείας σε όλες τις πόλεις.

- Εκπαίδευση σε δεξιότητες ζωής για παιδιά και νέους ενήλικες: διαπροσωπικές δεξιότητες και γνώσεις, δεξιότητες προστασίας από την κακοποίηση, εκπαίδευση σε θέματα σεξουαλικότητας, πρόληψης εγκυμοσύνης κ.ά.
- Συστηματοποίηση της παρακολούθησης και στήριξης της οικογένειας από κοινωνικούς λειτουργούς που θα δρουν μέσα από τη σταθερή παρουσία ως άτομα αναφοράς (key workers) προς τα μέλη της οικογένειας.

Σε περιπτώσεις γονικής ψυχικής διαταραχής προτείνονται τα εξής (Μπίμπου-Νάκου, 2005): (προς το Υπουργείο Υγείας)

- Καταγραφή και συστηματικός προσδιορισμός των γονέων με ψυχική διαταραχή και των παιδιών, των οποίων οι γονείς αντιμετωπίζουν κάποια ψυχική διαταραχή.
- Σύνδεση των αναγκών των γονέων με τις ανάγκες των παιδιών και στήριξη όλης της οικογένειας, για να μετριασθούν ή να περιορισθούν οι πιθανότητες εμφάνισης ψυχολογικών προβλημάτων στα παιδιά και να ενισχυθούν οι γονείς στο ρόλο τους.
- Αναγνώριση και ενίσχυση των θετικών δυνάμεων (strengths) της οικογένειας.
- Ατομική ψυχοθεραπεία του παιδιού και παράλληλη συμβουλευτική – υποστηρικτική του γονέα ή του υποκατάστατού του.
- Πληροφόρηση των παιδιών για την ασθένεια του γονιού και την πρόγνυσή της (Beardslee, 2002).
- Επέκταση και επαρκής στελέχωση των Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας (Ενηλίκων και Παιδιών και Εφήβων) σε όλες τις πόλεις και αγροτικά κέντρα υγείας για εύκολη πρόσβαση των πελατών και παροχή συστηματοποιημένων και πολυθεματικών παρεμβάσεων στις οικογένειες.

Οι όποιες παρεμβάσεις προτείνεται να είναι εξατομικευμένες και βασισμένες στα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και του οικογενειακού ιστορικού του παιδιού (Frick, 2004).

Βάσει των παραπάνω κρίνονται αναγκαία:

- Η Δημιουργία Κέντρων Θεραπείας της Οικογένειας σε κάθε επαρχία όπου θα μπορεί να αντιμετωπιστεί ολοκληρωτικά η δυσλειτουργία της οικογένειας και όπου θεραπευτικά θα επιδιώκεται:
- Η λειτουργία τηλεφωνικών υπηρεσιών ψυχολογικής υποστήριξης μπορεί να είναι βοηθητική για τις οικογένειες που εμφανίζεται κακοποίηση / παραμέληση. Στην Κύπρο η Γραμμή Άμεσης Βοήθειας (1440) του Συνδέσμου Πρόληψης και Αντιμετώπισης της Βίας στην Οικογένεια, δίνει τη δυνατότητα παροχής άμεσης βοήθειας με τη βεβαιότητα της ανωνυμίας σε οικογένειες που αντιμετωπίζουν περιστατικά κακοποίησης. Είναι απαραίτητη η στελέχωση της υπηρεσίας αυτής για επαναφορά της 24ωρης βάσης για άμεση διασύνδεση της οικογένειας με την Αστυνομία και τους Οικογενειακούς Συμβούλους σε στιγμές κρίσης.

3. Παρεμβάσεις για ανήλικους παραβάτες

Στην περίπτωση της νεανικής παραβατικότητας φαίνεται ότι η αρνητική οικογενειακή εμπειρία και πιθανώς η απουσία φροντίδας είναι ένας γενικός παράγοντας που προδιαθέτει τους νέους σε αντικοινωνική και παραβατική συμπεριφορά (Kiriakidis, 2008). Η αλλαγή της παραβατικής συμπεριφοράς των εφήβων περνάει κυρίως μέσα από την αλλαγή της οπτικής και της στάσης των ενηλίκων και βέβαια του τρόπου σωφρονισμού.

Σε σχέση με τα πιο πάνω προτείνουμε:

- Άμεση δημιουργία παιδοκεντρικού δικαστικού συστήματος «Δικαστήρια Ανηλίκων», όπως άλλωστε έχει προταθεί, κατ'επανάληψη, ανάμεσα σε άλλους, από τον Ι. Νικολάου, Πρόεδρο της Επιτροπής Νομικών της Βουλής από το 2003.
- Περαιτέρω τροποποίηση του νομικού πλαισίου σε ειδικό δίκαιο ανηλίκων με επίκεντρο την αρχή της σκοπιμότητας και η εξειδίκευση της σύνθεσης του δικαστηρίου με δικαστές ειδικά καταρτισμένους στα θέματα ανηλίκων.
- Ενίσχυση των Επιτροπών Ανηλίκων Παραβατών από άτομα που με τις ειδικές επιστημονικές γνώσεις και αντικείμενο τους ανήλικους θα επιλαμβάνονται πέραν της διερευνητικής διαδικασίας για την επιβολή ή όχι κυρώσεων, την παροχή βοήθειας και θεραπείας στους ανήλικους παραβάτες και τις οικογένειες τους.
- Κύριος σκοπός των τροποποιήσεων να είναι ο εκσυγχρονισμός και ο συντονισμός των ενεργειών όλων των Υπηρεσιών, Οργάνων ή Αρχών, που θα διέπει την αγωγή ή διαπαιδαγώγηση και θεραπεία των ανηλίκων παραβατών και των οικογενειών τους. Κατά την παρούσα περίοδο βρίσκονται υπό τροποποίηση κανονισμοί για λήψη εναλλακτικών προς την ποινή μέτρων που θα στοχεύουν στη θεραπεία ανηλίκων/νεαρών ενηλίκων χρηστών ναρκωτικών ουσιών. Οι κανονισμοί θα πρέπει να επεκταθούν και στα υπόλοιπα αίτια φυλάκισης των νεαρών.
- Ενίσχυση του θεσμού του «αστυνομικού της γειτονιάς» ο οποίος θα έρχεται σε επαφή με τον παραβάτη έφηβο από την αρχή και θα λειτουργεί συμβουλευτικά ώστε να αποτρέψει την υποτροπή ή τη συνέχιση της παραβατικής συμπεριφοράς.
- Δημιουργία Θεραπευτικών Ιδρυμάτων για Ανήλικους Παραβάτες. Τύποι τέτοιων ιδρυμάτων ή κοινοτήτων που λειτουργούν διεθνώς για τα ανήλικα άτομα είναι: Θεραπευτικές Κοινότητες σε κλειστά Ιδρύματα – Αναμορφωτήρια, Ανοιχτά Τμήματα Θεραπευτικών Ιδρυμάτων, Κοινωνικά Αυτόνομα Θεραπευτικά Κέντρα. Η κατάλληλη και σταδιακή προετοιμασία των εφήβων (τροφίμων) είναι αναγκαία τόσο για την ομαλή επανένταξη στο κοινωνικό σύνολο, όσο και για τη μείωση των πιθανοτήτων υποτροπής.
- Ανεξάρτητα από τον τύπο των ιδρυμάτων ή κοινοτήτων είναι απαραίτητη η ύπαρξη ενός Κοινωνικού Δικτύου Υποστήριξης, για να έχουν μόνιμα αποτελέσματα οι διαδικασίες επανεκπαίδευσης και επανένταξης των παραβατών. Σύμφωνα με τον Παπαδάτο (2003), η αποτελεσματικότερη προετοιμασία των ατόμων αυτών πρέπει να περιλαμβάνει:

- παρεμβάσεις που στοχεύουν στη μεταλλαγή συγκεκριμένων αρνητικών χαρακτηριστικών του άμεσου περιβάλλοντος του εφήβου, που ενδέχεται να ωθούν σε αντικοινωνική συμπεριφορά,
- συγκεκριμένο έλεγχο στις κινήσεις των εφήβων, για να μειωθούν οι ευκαιρίες για την εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς,
- εκπαίδευση σε κοινωνικές ή εκπαιδευτικές δεξιότητες, η έλλειψη των οποίων συσχετίζεται με την εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς.

4. Παρεμβάσεις στο πλαίσιο των Φυλακών

Η κοινωνική απομόνωση του οργανισμού της φυλακής, η συγκέντρωση όλων των δραστηριοτήτων των εγκλείστων στον ίδιο χώρο, ο ομαδικός έλεγχος (πειθαρχία, περιορισμός, καταστολή) καταλύουν κάθε προσωπικό στοιχείο, απορροφούν την προσωπικότητα και επηρεάζουν ευθέως τη συμπεριφορά των ενήλικων κρατούμενων και ακόμα χειρότερα των ανηλίκων, σημειώνει ο εγκληματολόγος Πανούσης (2002).

Για την αποφυγή ή περιορισμό -εί δυνατόν- των πιο πάνω, αναφορικά με τον εγκλεισμό ανηλίκων στις φυλακές προτείνουμε:

- Αλλαγή του νομικού πλαισίου για αποφυγή φυλάκισης ανηλίκων παραβατών.
- Ορθότερος χωροταξικός σχεδιασμός. Στα πλαίσια των Φυλακών, απαραίτητη είναι η δημιουργία διαφοροποιημένου πλαισίου κράτησης των ανήλικων και νεαρών ενήλικων κρατούμενων από τους υπόλοιπους ώστε να μην έρχονται καθόλου σε επαφή με τους ενήλικες κρατούμενους. Ήδη γίνεται μια τέτοια προσπάθεια και διαμορφώνεται στις Κεντρικές Φυλακές πτέρυγα που θα δίνει δυνατότητες καλύτερων συνθηκών κράτησης στους ανήλικους/νεαρούς ενήλικες κρατούμενους.
- Επιπρόσθετα είναι απαραίτητη η εξειδικευμένη εκπαίδευση των δεσμοφυλάκων για το χειρισμό ανηλίκων.
- Στελέχωση των φυλακών με ειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό στα θέματα ανηλίκων κρατούμενων και παροχή θεραπευτικών υπηρεσιών από λειτουργούς ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων.
- Υλικοτεχνική υποδομή για την ανάπτυξη των σχετικών δράσεων.
- Αναβάθμιση της παροχής Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας στις φυλακές από ειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό για ανήλικους κρατούμενους.
- Διεπαγγελματική συνεργασία στο εσωτερικό των φυλακών και προώθηση εξωτερικών συνεργασιών.
- Προσπάθεια για την εξασφάλιση συνεχούς ροής εκπαιδευτικών προγραμμάτων.
- Εκπόνηση ολοκληρωμένων παρεμβάσεων στις φυλακές και στην κοινότητα για την κοινωνική και εργασιακή ενσωμάτωση των νεαρών κρατούμενων (Ζαγούρα, 2008). Το Κέντρο Εργασιακής Εκπαίδευσης και Απασχόλησης των φυλακών θα πρέπει να διαμορφώσει ειδικά προγράμματα εστιασμένα στις ανάγκες των ανηλίκων/νεαρών ενήλικων κρατούμενων.

- Αναγνώριση των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων, μη αρνητική διάκριση έθνους ή φυλής (Αστρινάκης, 1998) και Διαπολιτιστική συμβουλευτική.
- Εκπαιδευτική συμβουλευτική.
- Συμβουλευτική για επιμόρφωση στα θέματα προστασίας εαυτού και πρόληψη των ριψοκίνδυνων συμπεριφορών.
- Επαγγελματική και εργασιακή συμβουλευτική.
- Νομική συμβουλευτική.
- Συνεργασία της διεπιστημονικής ομάδας με τη Διεύθυνση και το προσωπικό της φυλακής και τα αρμόδια Υπουργεία.
- Πρόβλεψη υπηρεσιών ή φορέων που θα παρέχουν προστασία σε σχέση με τα προβλήματα υγείας.
- Προώθηση της απαραίτητης κρατικής χρηματοδοτικής πολιτικής.
- Εμπλουτισμό της Βιβλιοθήκης στις φυλακές. Η βιβλιοθήκη έχει ένα «παιδευτικό – εκπαιδευτικό – ψυχαγωγικό» ρόλο, αλλά παράλληλα γίνεται «χώρος συνάντησης, ανταλλαγής, συναλλαγής διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων και φυλών, με διαφορετικά επίπεδα μόρφωσης» (Αστρινάκης, 1998 σ.151). Σε σχέση με τη διαχείριση της βιβλιοθήκης προτείνεται η συμμετοχική διαδικασία των κρατουμένων και η ανάδειξη προσωπικής ευθύνης για το χώρο.
- Οι παρεμβάσεις να είναι ολοκληρωμένες και να προωθούν τόσο την ενδυνάμωση των ανηλίκων κρατουμένων για αλλαγή όσο και την ενεργοποίηση του κοινωνικού περιβάλλοντος να τους ενσωματώσει.
- Σημαντική είναι και η μετα-σωφρονιστική βοήθεια προς τους νέους παραβάτες. Έχει ήδη συσταθεί επιτροπή επανένταξης των κρατουμένων με τη συμμετοχή του Υπουργείου Δικαιοσύνης, των Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Ευημερίας που επεξεργάζονται σχέδια μετα-σωφρονιστικής επανένταξης των κρατουμένων. Σε αυτά τα πλαίσια, είναι απαραίτητος ειδικός σχεδιασμός για τους ανήλικους /νεαρούς ενήλικους κρατούμενους.

Ειδικότερα για τη μετα-σωφρονιστική βοήθεια προς τους νέους άλλοι στόχοι θα πρέπει να είναι (βλ. Γιοβάνογλου, 2006, σ. 239-242):

- Η επιλογή του αντικειμένου κατάρτισης ή εργασίας να σχετίζεται με τις δεξιότητες / ικανότητες του αποφυλακισμένου.
- Να προτιμάται η εξατομικευμένη διδασκαλία υπό τη μορφή της πρακτικής επαγγελματικής καθοδήγησης και εποπτείας αντί της ομαδικής διδασκαλίας.
- Προώθηση της διασποράς των καταρτιζομένων σε εργαστήρια δημόσιων ή ιδιωτικών επιχειρήσεων και υπηρεσιών για τη μείωση του κόστους λειτουργίας.
- Στήριξη για 8-12 μήνες με την παροχή βασικής κατάρτισης και για την αναδιοργάνωση του ατόμου.
- Διερεύνηση των ατομικών και ψυχοκοινωνικών περιστάσεων του κάθε αποφυλακισμένου από ειδικούς καθ' όλη τη διάρκεια της κατάρτισης και παροχή ψυχοκοινωνικής στήριξης.
- Παροχή δυνατότητας συνεχούς επαφής τόσο του εργαζόμενου όσο και του πιθανού εργοδότη με ένα πρόσωπο αναφοράς, το οποίο θα

συζητά για την εξέλιξη της σχέσης εργασίας και θα έχει ένα συμβουλευτικό ρόλο.

5. Πρόληψη και παρέμβαση στο σχολείο

Το σχολείο ως σύστημα, όπως είδαμε, έχει τις προϋποθέσεις να παράγει ή και να συντηρεί τη βία, αλλά και τις δυνατότητες να συμμετέχει στην πρόληψη της βίας στο σχολείο και στην αντιμετώπιση της κακοποίησης – παραμέλησης στην οικογένεια. Οι εκπαιδευτικοί υπό τις κατάλληλες προϋποθέσεις μπορούν να αποτελέσουν ιδανική ομάδα για την αναφορά περιπτώσεων κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την Αγάθωνος (1998) ο εκπαιδευτικός οφείλει:

- να αποδεχθεί την ύπαρξη και τις επιπτώσεις του προβλήματος και να δεσμευθεί ότι θα συμβάλει προσωπικά στην αντιμετώπιση και την πρόληψή του κινητοποιώντας και άλλους συναδέλφους στο χώρο εργασίας.
- να γνωρίζει, να ακολουθεί και να μην παραλείπει να εφαρμόζει τις διαδικασίες για το χειρισμό πιθανά κακοποιημένων παιδιών.
- να ενδιαφερθεί για τις υπάρχουσες πηγές βοήθειας και να έρθει σε επαφή με αυτές,
- να κατευθύνει έγκαιρα οικογένειες με προβλήματα σε κατάλληλα πλαίσια,
- να είναι διαθέσιμος και ανοιχτός,
- να δεσμευτεί ο ίδιος ότι δεν θα χρησιμοποιήσει πουθενά σωματική τιμωρία.
- να φροντίσει για τη δημιουργία και τη διατήρηση στην τάξη ενός κλίματος που να προωθεί την αυτοεκτίμηση, την αλληλοεκτίμηση, την αλληλεγγύη, την ασφάλεια, την κατανόηση της διαφορετικότητας, την ανάπτυξη του εαυτού κ.ά.
- να ενημερώνει και να διαμορφώνει τις στάσεις των μαθητών στα θέματα που αφορούν άμεσα την ασφάλεια και την υγεία τους, όπως αποφυγή της χρήσης ουσιών (αλκοόλ, καπνού, ναρκωτικών), η χρήση της ζώνης ασφαλείας, η χρήση του κράνους όταν οδηγούν «μηχανάκι», τακτικές προσωπικής υγιεινής (π.χ. για το AIDS), ενημέρωση για τις ευθύνες των εφήβων σε παράνομες και επιθετικές πράξεις (κλοπές, εκφοβισμός, βανδαλισμοί, παράνομη οδήγηση κτλ.)

Επιπρόσθετα προτείνεται:

- Η καλλιέργεια κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικών, ώστε να μπορούν οι μαθητές να μιλήσουν ανοιχτά και έγκαιρα για περιπτώσεις που έχουν γίνει μάρτυρες ή έχουν βιώσει κάποια επιθετική συμπεριφορά από άτομο της οικογένειας τους ή άλλο παιδί στο σχολείο.
- Η δημιουργία κλίματος που να προωθεί τη συνεργασία και την ειρηνική επίλυση προβλημάτων στο σχολείο
- Η αποφυγή ακραίων και εξαιρετικά ταπεινωτικών ποινών από τη διεύθυνση του σχολείου.
- Η επαρκής, για τον αριθμό των μαθητών, στελέχωση της Υπηρεσίας Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας.

Το σχολείο, όπως αναφέρθηκε, μπορεί να παίξει πολύ σημαντικό ρόλο στον έγκαιρο εντοπισμό των δυσκολιών των παιδιών και στη στήριξή τους στο σχολικό πλαίσιο. Αυτό προϋποθέτει:

- εκπαίδευση των εκπαιδευτικών σε θέματα διεπαγγελματικής συνεργασίας
- αποσαφήνιση του ρόλου των εκπαιδευτικών ως προς τη συνεργασία τους με τις υπηρεσίες,
- εκπαίδευση των εκπαιδευτικών σε θέματα κακοποίησης – παραμέλησης,
- ενημέρωση των εκπαιδευτικών για το τί ισχύει ως νομοθετικό και θεραπευτικό πλαίσιο,
- αποφυγή στιγματισμού της γονικής ψυχικής διαταραχής με ενημέρωση και σεμινάρια σε εκπαιδευτικούς.

Για την αντιμετώπιση της θυματοποίησης στο σχολικό περιβάλλον, πρόσφατη έρευνα για την κακοποιητική συμπεριφορά από/προς συνομιλήκους που διενεργήθηκε στα πλαίσια του ευρωπαϊκού προγράμματος Interreg στην Ελλάδα και στην Κύπρο (2007-8) (Παραδεισιώτη, Τζιόγκουρος κ.α) καθώς επίσης και από τους Smith (1997), Κυριακίδη (2007), Κυριακίδη, Παπαστυλιανού, Παπαδάτου κ.α. (2008-10, διακρατικό πρόγραμμα DAPHNE III) προτείνεται μια πολυεπίπεδη παρέμβαση, που αναλύεται στα εξής :

- Ύπαρξη σαφούς πολιτικής σε κάθε σχολική μονάδα που να είναι συμβατή με τη δημιουργία ενός επικριτικού κλίματος απέναντι σε φαινόμενα θυματοποίησης.
- Αναδιοργάνωση των δραστηριοτήτων σε επίπεδο σχολικής τάξης έτσι ώστε να περιλαμβάνονται ομαδικές δραστηριότητες.
- Περισσότερη επίβλεψη από τους εκπαιδευτικούς των χώρων που παρατηρείται συχνότερα η θυματοποίηση, όπως π.χ. της αυλής του σχολείου.
- Εφαρμογή των μεθόδων Pikas και της «αποφυγής της κατηγορίας» (no blame approach) που δίνουν μεγάλη έμφαση στην αύξηση ενσυναίσθησης εκ μέρους των νεαρών παραβατών και θυτών και στην ενεργό συμμετοχή τους στην προσπάθεια αντιμετώπισης τέτοιων καταστάσεων.
- Ένταξη στο πρόγραμμα σπουδών θεματικών όπως η εκμάθηση δεξιοτήτων διεκδικητικής συμπεριφοράς για την αντιμετώπιση της θυματοποίησης τόσο στο σχολείο όσο και σε άλλα πλαίσια.
- Εντατική εφαρμογή των προγραμμάτων αγωγής υγείας τα οποία επιδιώκουν την ανάπτυξη στρατηγικών για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, την πρόληψη και τη φροντίδα, την ασφάλεια, την απουσία του φόβου και τη μάθηση μεθόδων αντιμετώπισης απειλητικών καταστάσεων.
- Παράλληλα με τη χρήση των προαναφερθέντων διδακτικών προσεγγίσεων είναι αναγκαία η δημιουργία κοινωνικών,

συμβουλευτικών και ψυχολογικών υπηρεσιών με σκοπό την πρόληψη της βίας.

- Συνεργασία με τους γονείς και την τοπική κοινότητα, για την οργάνωση ομάδων αυτοβοήθειας και τη διεξαγωγή ενημερωτικών συναντήσεων.

Λαμβάνοντας υπόψη τους πρωταρχικούς παράγοντες που επιτρέπουν την εμφάνιση του φαινομένου της παραβατικότητας, επιθετικότητας, βίας, εκφοβισμού και θυματοποίησης σύμφωνα με την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας (Ames, 1996; Clarke & Kiselica, 1997; Olweus, 1996; Παπαστυλιανού, 2000, Τσιάντης, 2007, 2008) προτείνουμε επιπλέον:

- Την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση των ενηλίκων του περιβάλλοντος του παιδιού (π.χ. εκπαιδευτικούς, γονείς κ.ά) για τη διαχείριση ανάλογων κρίσεων.
- Αλλαγή του βασικού στόχου της εκπαίδευσης, που μέχρι σήμερα είναι η εισαγωγή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και η προσωπική και κοινωνική καταξίωση που αυτή προσφέρει. Η τεράστια έμφαση που δίνεται στην ακαδημαϊκή επιτυχία συνεπάγεται πίεση, ανταγωνισμό και βαθμοθηρία, απόμακρες και αρνητικές σχέσεις με τους άλλους. Ο φόβος της αποτυχίας σε συνδυασμό με τα παραπάνω ενδέχεται να προκαλέσουν την απόσυρση των μαθητών ή διάφορες εκδηλώσεις βίας παραβατικότητας και διαμαρτυρίας.
- Συμμετοχή σε σχολικές και εξωσχολικές δραστηριότητες όπως αθλητικές, καλλιτεχνικές, όμιλοι τεχνολογίας, οικολογικοί όμιλοι κ.ά.
- Εξασφάλιση ζωτικού χώρου στους μαθητές.
- Μείωση των φαινομένων ρατσισμού μέσα από καλλιέργεια ενός κλίματος αποδοχής και σεβασμού της διαφορετικότητας.
- Ενίσχυση των δεσμών ανάμεσα σε σχολείο, οικογένεια και κοινότητα.
- Προγράμματα Ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των μαθητών στην ενίσχυση των δεξιοτήτων κατανόησης, ανάλυσης και ερμηνείας των διαφορετικών ρόλων που υιοθετούν όσοι μαθητές εμπλέκονται σε επεισόδια εκφοβισμού και τέλος, στη δέσμευσή τους για την υιοθέτηση και έμπρακτη εφαρμογή νέων θετικών συμπεριφορών σε ανάλογα περιστατικά.
- Αξιοποίηση μικρής διάρκειας video που συνοδεύεται από φυλλάδιο χρήσης και που παρήχθη από Πρόγραμμα κατά της Βίας προς τα παιδιά από την Οικογένεια (DAPHNE II, Children against violence at home) σε συνεργασία με τις οργανώσεις Δάσκαλοι του Κόσμου, Leeds Animation Workshop (Αγγλία) και YPIC (Λιθουανία). Οι «Οικογενειακές Αλήθειες» απευθύνονται στο ευρύ κοινό, αλλά είναι ειδικά σχεδιασμένες για παιδιά 8 - 13 ετών σε σχολεία ή σε ομάδες παιδιών όπου με τη βοήθεια ενός ενηλίκου θα λειτουργήσουν ως καταλύτης για συζήτηση. Για περισσότερες πληροφορίες για τις «Οικογενειακές Αλήθειες» ή για την προμήθεια αντιτύπων μπορεί κάποιος να επικοινωνήσει αποστέλλοντας email στο elassocrates@diavatirio.net.
- Ανάπτυξη ενός συστήματος υποστήριξης στο σχολείο με εξειδικευμένες υπηρεσίες ψυχολογικής υποστήριξης για την ψυχοκοινωνική υγεία των παιδιών και των εφήβων.

- Να ενσωματωθεί στο σχολικό πρόγραμμα το φαινόμενο της θυματοποίησης και η διαχείρισή του ως ένα θέμα ψυχοκοινωνικής υγείας.
- Οδηγία (Υπουργείο Παιδείας) για την προαγωγή της «ημέρας κατά της θυματοποίησης», στην οποία οι σχολικές κοινότητες σε συνεργασία με τους συλλόγους γονέων και δασκάλων θα αναπτύσσουν κοινωνικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες κατά της σχολικής βίας.
- Ανάπτυξη εκτεταμένων επιδημιολογικών μελετών εστιασμένων στις πεπαιθώσεις και τις στάσεις των μαθητών και των δασκάλων για τη θυματοποίηση.

6. Πρόληψη και παρέμβαση στην κοινότητα

Η κοινότητα αποτελεί για τους εφήβους το μέρος από το οποίο αρχίζουν να σχηματίζουν μια εικόνα για την ταυτότητά τους και μια αντίληψη για το πώς «τοποθετούνται» στον κόσμο που τους περιβάλλει. Επιπλέον, η κοινότητα είναι το μέρος στο οποίο οι έφηβοι βρίσκουν απαντήσεις για θέματα που τους απασχολούν, καθώς και ανακούφιση και παρηγοριά όταν ξεχειλίζουν από απογοήτευση και απόγνωση.

Επομένως, είναι σημαντικό η κοινότητα:

- να δημιουργεί στους εφήβους μια αίσθηση ασφάλειας και ουσιαστικής σύνδεσης με τα άλλα μέλη,
- να συμβάλλει στην καλλιέργεια της συμπόνιας, της κατανόησης, της συνεργασίας, της ομαδικότητας,
- να παρέχει σύνδεση με το παρελθόν, ρίζες και όραμα για το μέλλον.

Όταν οι έφηβοι έχουν έντονη αίσθηση του «ανήκειν» στην κοινότητα τότε προστατεύονται από την απαξίωση. Η διάσπαση ή διάβρωση της κοινότητας δημιουργεί στους εφήβους την αίσθηση ότι είναι «ψυχολογικά ευάλωτοι» και τους προκαλεί ένα βαθύ πλήγμα (Hardy & Laszloffy, 2005). Αντίθετα, όταν η συνοχή μιας κοινότητας βασίζεται στο μίσος και στην απουσία ανεκτικότητας απέναντι σε άλλες ομάδες τότε δημιουργείται το τοξικό έδαφος που τρέφει την ανάγκη να καταστραφούν οι άλλοι.

Για την αντιμετώπιση τέτοιων φαινομένων είναι σημαντικά τα ακόλουθα:

- Παροχή βοήθειας στους εφήβους ώστε να αισθάνονται υπερήφανοι και σίγουροι για τις διαφορετικές πτυχές της πολιτισμικής τους ταυτότητας, ιδιαίτερα όταν αυτή μπορεί να απαξιώνεται από την ευρύτερη κοινωνία.
- Ενεργή συμμετοχή στην αντιμετώπιση των άδικων κοινωνικών συνθηκών που συμβάλλουν στις φυλετικές, σεξιστικές, ταξικές, θρησκευτικές διακρίσεις
- Ενίσχυση ενεργειών που κάνουν τον κόσμο ένα ασφαλέστερο μέρος όπου όλοι είναι σεβαστοί και τους επιτρέπεται να ανθίσουν, χωρίς διακρίσεις.

Οι φτωχίες γειτονιές/προσφυγικοί συνοικισμοί που μπορεί να συναθροίζονται παραβατικοί νέοι και χρήστες ναρκωτικών, δεν επιτρέπουν στα έφηβα μέλη

τους να αναπτύξουν θετικούς δεσμούς με την περιοχή. Οι έφηβοι υπό αυτές τις συνθήκες μπορεί να αισθάνονται μόνοι, χαμένοι και να αναζητούν την προστασία και το «ανήκειν» που δεν τους παρέχει η κοινότητα, στις συμμορίες.

Οι γονείς και η δική τους σχέση με την ευρύτερη κοινότητα περαιτέρω απαιτεί:

- να γνωρίζουν τα κοινωνικά δίκτυα του παιδιού, τους φίλους του και το πώς περνά τον ελεύθερο χρόνο του.
- να συμβάλουν στην αποκατάσταση της κοινότητας με το να οργανώνονται σε ομάδες με άλλους ευαισθητοποιημένους γονείς για να κάνουν κάτι για την κοινότητα.
- να παρατηρούν τη ζωή των παιδιών τους, σε περίπτωση που τα τελευταία βιώνουν απόρριψη από συνομηλίκους να τους δώσουν μηνύματα υποστήριξης και φροντίδας.
- σε περίπτωση που τα παιδιά τους ανήκουν σε συμμορίες να μιλήσουν μαζί τους και να κατανοήσουν την σημασία της ένταξης τους σε αυτές πριν κάνουν ενέργειες.
- να λάβουν πρωτοβουλίες οι ίδιοι στην κοινότητα, για να ανοίξουν το δρόμο και για τα παιδιά τους π.χ. κάποιος γονιός που ασχολείται με τη φωτογραφία να κάνει μάθημα φωτογραφίας σε εφήβους, θέατρο, αναδάσωση, κ.ά.

Στο πλαίσιο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και της κοινότητας μπορούν να αναπτυχθούν προγράμματα ενημέρωσης, πρόληψης και παρέμβασης με στόχο τη βελτίωση των σχέσεων και της επικοινωνίας στα διάφορα επίπεδα: ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας, μεταξύ σχολείου – οικογένειας, των νέων μεταξύ τους.

Προς αυτή την κατεύθυνση θα μπορούσαν να συμβάλουν:

- Κέντρα Νεότητας των δήμων/κοινοτήτων όπου οι νέοι μπορούν να διασκεδάσουν αλλά και να βρουν πληροφορίες και για θέματα που απασχολούν τους πολίτες π.χ. οικολογικά θέματα, προβλήματα βίας, ψυχικής και σωματικής υγείας.
- Συμβουλευτικοί Σταθμοί για εφήβους όπου οι έφηβοι / νέοι θα μπορούν να βρουν απαντήσεις και στήριξη σε προσωπικά προβλήματα.
- Ίδρυση Κέντρων στελεχωμένων με ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς κι άλλους επαγγελματίες ψυχικής υγείας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση με στόχο την παροχή υπηρεσιών προς τα σχολεία.
- Προγράμματα σύνδεσης του σχολείου με την κοινότητα μέσα από δραστηριότητες στις οποίες θα μπορούν να συμμετέχουν παραγωγικές μονάδες, υπηρεσίες, φορείς και ιδιώτες, με στόχο τη βελτίωση των σχέσεων όλων των μελών της κοινότητας και της επίδειξης μεγαλύτερης συμμετοχής στα κοινά (π.χ. προγράμματα ευαισθητοποίησης των νέων σε θέματα οικολογικής προστασίας).
- Χώροι άθλησης. Ο αθλητισμός έχει τους περισσότερους οπαδούς από όλες τις άλλες δραστηριότητες σε όλες τις ηλικίες και επομένως μπορεί να αποτελέσει πυρήνα βελτίωσης της θετικής κοινωνικής συμπεριφοράς με την κατάλληλη οργάνωση και εμπύχωση από ειδικούς.

- Πολιτιστικά κέντρα δημιουργικής απασχόλησης και έκφρασης (π.χ. διδασκαλία θεάτρου, μουσικής, ζωγραφικής, ανέβασμα θεατρικών έργων, μουσικές εκδηλώσεις, καλλιτεχνικές εκθέσεις) που συμβάλλουν στη βελτίωση της αυτοεικόνας και αυτοεκτίμησης και στην ευαισθητοποίηση και την επικοινωνία με άλλα άτομα.
- Κινητοποίηση εθελοντών – ατόμων της κοινότητας με διάθεση αλλά και ειδικές γνώσεις, που διαθέτουν ελεύθερο χρόνο – συνταξιούχων, οικοκυρών – προκειμένου να απασχολούνται ως σύμβουλοι ή να παρέχουν φροντίδα σε εφήβους ή οικογένειες που αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα π.χ. προσαρμογής στο σχολείο, φροντιστηριακά μαθήματα, φύλαξη, συνοδείας σε πολιτιστικές εκδηλώσεις κ.ά.
- Σχολές Γονέων. Χρειάζεται να ενισχυθεί ο θεσμός ως «μέτρο στήριξης της οικογένειας» για εκπαίδευση σε θέματα της «δια βίου» ανάπτυξης όλης της οικογένειας και διαχείρισης προβλημάτων, ανατροφής των παιδιών και επικοινωνίας, με στόχο την ευημερία των μελών της οικογένειας και της κοινότητας γενικότερα.

7. Πρόληψη και παρέμβαση στο επίπεδο της Πολιτείας

Είναι γεγονός ότι η κοινωνία μας τηρεί μια αντιφατική στάση απέναντι στο θέμα της βίας: από τη μια παρατηρείται αποδοκιμασία της βίας και από την άλλη αποδοχή ή απόκρυψή της. Μια υπεύθυνη στάση από την πλευρά της Πολιτείας θα έπρεπε να περιλαμβάνει παρεμβάσεις στην εκπαιδευτική πολιτική, στα προγράμματα Σπουδών, στην παροχή ίσων ευκαιριών και στην υποδομή. Η συνεργασία Υπουργείου Υγείας, Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων (π.χ. εκπαιδευτικούς, κλινικούς, κοινωνικούς ψυχολόγους) και κοινωνικών επιστημόνων (π.χ. κοινωνιολόγους της εκπαίδευσης) μπορεί να αποδώσει σε έναν αποτελεσματικό σχεδιασμό της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Ένα εξίσου σημαντικό θέμα που χρήζει άμεσης αντιμετώπισης και συσχετίζεται με την παραβατικότητα και την περιθωριοποίηση των νέων και την ελλιπή φροντίδα τους είναι και η διάσταση της εγκατάλειψης του σχολείου (Παπαδόπουλος, 1997). Πολλοί είναι οι συγγραφείς που θεωρούν ότι η σχολική αποτυχία αποτελεί αιτία και όχι αποτέλεσμα της παραβατικότητας (Παπαδόπουλος και συν.2002; Walgrave, 1982).

Με βάση τα παραπάνω προτείνουμε (ιδιαίτερα προς το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού) τα εξής:

- τη δημιουργία **Αρχείου Πρόληψης** τόσο στη Δημοτική όσο και στη Μέση Εκπαίδευση στο οποίο θα εντάσσονται τα παιδιά υψηλού κινδύνου με γνώμονα συγκεκριμένα κριτήρια. Τόσο το Υπουργείο Παιδείας αλλά και οι Υπηρεσίες Κοινωνικής Ευημερίας και οι Υπηρεσίες Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων θα πρέπει να συνεργάζονται και να επιβλέπουν στενά την πορεία αυτών των μαθητών, εντός και εκτός σχολείου.
- την ενίσχυση του θεσμού του «μέντορα» στη Μέση Εκπαίδευση ώστε να διατηρείται προσωπική σχέση μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή. Ο μέντορας πρέπει να διαθέσιμος, να έχει προσωπικό ενδιαφέρον και

ικανότητες επικοινωνίας με το μαθητή για να καθοδηγεί και να επιλύει τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο μαθητής στο σχολείο.

- τη δημιουργία εναλλακτικών δομών εκπαίδευσης και προεπαγγελματικής απασχόλησης με συνεργασία των Υπηρεσιών Κοινωνικής Ευημερίας και του Υπουργείου Παιδείας για τους νέους που εγκαταλείπουν το σχολείο, προκειμένου να τους δίνονται εναλλακτικές λύσεις τουλάχιστον μέχρι τα 18 αλλά και αργότερα.
- ενιαία και διατμηματική στρατηγική πρόληψης και αντιμετώπισης της σχολικής αποτυχίας και του λειτουργικού αναλφαριθμητισμού.

Γενικά, στόχος της εκπαίδευσης θα πρέπει να είναι η ολόπλευρη ανάπτυξη του μαθητή, η καλλιέργεια της συνεργατικότητας, της ενσυναίσθησης και άλλων κοινωνικών δεξιοτήτων, η ενθάρρυνση της ενασχόλησης με θέματα της ομάδας ή της κοινότητας, καθώς επίσης και η ικανοποίηση προσωπικών αναγκών έκφρασης, που μειώνει το αίσθημα της απομόνωσης και της μοναξιάς.

Για την επίτευξή τους προτείνουμε:

- την αναμόρφωση των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών με την προσθήκη ή την καλύτερη οργάνωση δραστηριοτήτων για έκφραση των καλλιτεχνικών, αθλητικών δεξιοτήτων των μαθητών στο πρόγραμμα Σπουδών από ειδικά εκπαιδευμένους εκπαιδευτικούς, ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τις ικανότητες των παιδιών και εφήβων.
- αλλαγές στα πρότυπα διδασκαλίας που επικρατούν στο εκπαιδευτικό σύστημα π.χ. μέσα από τη συνεργατική μάθηση ο μαθητής αναπτύσσει δράση από διαφορετικές θέσεις και αυτό τον κινητοποιεί να συμμετέχει περισσότερο στις διεργασίες, να μοιράζεται με τους συμμαθητές του εμπειρίες και να γίνεται περισσότερο κοινωνικός.
- την ισορροπημένη κατανομή των διδακτικών ωρών μεταξύ της διδακτέας ύλης και των δραστηριοτήτων ισόρροπης ψυχοσωματικής ανάπτυξης καθώς επίσης και τρόπων αξιολόγησης, με βάση τις δυνατότητες των μαθητών.

Αξίζει να σημειωθεί περαιτέρω ότι, η συμπεριφορά των εκπαιδευτικών συσχετίζεται σε ορισμένες περιπτώσεις με τα φαινόμενα βίας και επιθετικότητας. Για παράδειγμα, η αίσθηση αδικίας από τους εκπαιδευτικούς είναι ένας από τους πιο συχνά απαντώμενους παράγοντες συσχέτισης με πράξεις βίας, βανδαλισμών και αυτοκαταστροφικής συμπεριφοράς των μαθητών (Πετρόπουλος & Παπαστυλιανού, 2001). Επομένως, η ενημερότητα των εκπαιδευτικών για τα προβλήματα που συχνά δημιουργούνται στους μαθητές εξαιτίας της συμπεριφοράς των πρώτων, πιστεύουμε ότι μπορεί να βοηθήσει σημαντικά στον περιορισμό αυτών των φαινομένων.

Όσον αφορά τους εκπαιδευτικούς, θεωρούμε απαραίτητα:

- Την παρακολούθηση ειδικών μαθημάτων για την ψυχολογία των εφήβων κατά την αρχική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών αλλά και τη συνεχή επιμόρφωση κατά την επαγγελματική πορεία σε θέματα

διαχείρισης κρίσεων, πρόληψης και αντιμετώπισης της αντικοινωνικής συμπεριφοράς.

- Την παρακολούθηση βιωματικών σεμιναρίων αυτογνωσίας και ανάπτυξης εαυτού για εκπαιδευτικούς, με σκοπό τη συναισθηματική και επαγγελματική υποστήριξή τους στον απαιτητικό ρόλο τους.
- Τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας των εκπαιδευτικών (π.χ. αξιοπρεπείς και λειτουργικοί χώροι παραμονής στο σχολείο που να δημιουργούν ευχάριστη διάθεση για εργασία).
- Την υποστήριξη των εκπαιδευτικών από τους διευθυντές και προϊσταμένους εκπαίδευσης.
- Τη διενέργεια σεμιναρίων ευαισθητοποίησης των διοικητικών προϊσταμένων για τα προβλήματα των εκπαιδευτικών και των σχέσεών τους με τους μαθητές καθώς και των ιδίων με τους εκπαιδευτικούς.
- Την ενημέρωση των εκπαιδευτικών γύρω από θέματα κακοποίησης στην οικογένεια.
- Την επανεξέταση και την αποφυγή των πολύ αυταρχικών και κατασταλτικών μεθόδων τιμωρίας και αποβολής με την παραμικρή απόκλιση, οι οποίες προκαλούν την αντίδραση των εφήβων και συχνά έχουν τα αντίθετα από τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα.

Γενικά, η αυτοσυνειδητότητα, η ευαισθησία, η ενσυναίσθηση και οι σαφείς θέσεις και προσδοκίες των εκπαιδευτικών και των διοικητικών αρχών για το ρόλο του εκπαιδευτικού αλλά και των γονέων μπορούν να αποτελέσουν πλαίσιο προστασίας και ασφαλούς ανάπτυξης των παιδιών σε κάθε στάδιο της ζωής τους.